

Nataša Štefanec*

Slavonska i petrinjska krajina (Varaždinski generalat) u 17. stoljeću: teritorijalni ustroj, uprava, brojno stanje i rodovi vojske

Članak prezentira funkcioniranje Slavonske i petrinjske krajine, također poznate kao Slavonska krajina ili Varaždinski generalat, u 17. stoljeću. Rekonstruira administrativnu i teritorijalnu organizaciju tog segmenta Vojne krajine, brojnost i funkciju rodova stajace vojske te njihove plaće i zapovjednu strukturu. Uspoređuje stanje u 17. stoljeću sa situacijom u 16. stoljeću s ciljem ocrtavanja trendova u taktičkom i strateškom razvoju habsburških snaga na Vojnoj krajini (Militärgrenze).

Ključne riječi: Vojna krajina, Slavonska krajina, Varaždinski generalat, Slavonska i petrinjska krajina, 17. stoljeće, vojna povijest, činovi, rodovi vojske

Uvod

Povijest Vojne krajine na hrvatskom povijesnom prostoru u 17. stoljeću komparativno je slabije istražena od ostalih razdoblja. K tome, za razliku od Karlovačkoga generalata, za koji postoji posebna monografija¹, ili primjerice osmanskoga krajišta u Slavoniji, koje je istraživao Nenad Moačanin,² Slavonsku i petrinjsku krajinu (Varaždinski generalat) u 17. stoljeću sustavnije zahvaćaju tek opće vojnokrajiške sinteze.³ Intenzivnije su istraživana migracijska i etnička pitanja

* Nataša Štefanec, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: nstefane@ffzg.hr

¹ Vojin S. Dabić, *Vojna krajina. Karlovački generalat, 1530-1746* (Beograd: Sveti arhijerejski sinod SPC, 2000).

² Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2001); Nenad Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube, 1526-1690* (Leiden: Brill, 2006).

³ U mađarskoj se historiografiji Vojnom krajinom intenzivno bavi Géza Pálffy. Od brojnih njegovih radova izdvajam sljedeći: Géza Pálffy, „A török elleni védelmi rendszer története a kezdetektől a

poput doseljavanja Vlaha u Varaždinski generalat i njihova identiteta te vojno-politički kontekst donošenja *Statuta Valachorum*.⁴ Nadalje, aspekte povijesti Slavonske i petrinjske krajine u 17. stoljeću istraživalo se u okviru regionalne i urbane povijesti toga prostora.⁵ Dublje je istražena i povijest Marčanske biskupije, a registrirani su i važniji otpori krajišnika na tom prostoru u 17. stoljeću te bune Siščana i Posavaca koji su smjerali postati krajišnici.⁶ Istraživanja su do sada bila nesustavna iz najmanje dva razloga. Prvo, zbog nedostatka većih ratova s Osmanlijama na krajiškom prostoru od Dugoga do Bečkoga rata, interes vojnih i vojno-politički orijentiranih povjesničara fokusirao se na Tridesetogodišnji rat⁷ i Habsburško-osmanski rat (1663. – 1664.), koji su se dominantno odvijali na širem europskom i ugarskom prostoru. Drugo, veći broj domaćih i stranih povjesničara bavio se ustrojem Vojne krajine u 16. stoljeću, a kako se ustroj nije dublje mijenjao do reformi u 18. stoljeću, pomaci poput uvođenja novih rodova vojske, promjena prostornoga obuhvata Krajine, smanjenja broja plaćenih vojnika, etničkoga sastava i visine plaća stajaće vojske nisu izazivali dovoljnu pozornost. Budući da je u 17. stoljeću vojnokrajiški sustav ipak evoluirao, potrebno je rekonstruirati osnovni ustroj Slavonske i petrinjske krajine te istaknuti najvažnije promjene u odnosu na 16. stoljeće.

XVIII. század elejéig” („Povijest protuosmanske obrane od početaka do ranog 18. stoljeća”), *Történelmi Szemle* 38 (1996): 163-217.

⁴ Primjerice: Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor; Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012), 170-253; Aleksa Ivić, *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća* (Subotica: SKA, 1926); Drago Roksandić, *Etnos, konfesija, tolerancija* (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2004); Zef Mirdita, *Vlasi u historiografiji* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004); Zrinka Blažević, prir. i prev., *Statuta Valachorum. Prilozi za kritičko izdanje* (Zagreb: SKD Prosvjeta, 1999); Fedor Moačanin, „Masovno naseljavanje vlaha i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija”, u: *Historija naroda Jugoslavije*, sv. II, ur. Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 689-701.

⁵ Milan Kruhek, „Ivanić Grad u sustavu slavonske granične obrane tijekom 16. i 17. stoljeća”, u: *900 godina Ivanicha. Zbornik*, ur. Božo Rudež (Kloštar Ivanić; Ivanić Grad; Križ: Odbor za obilježavanje 900. obljetnice Ivanića, 1994), 250-274; Hrvoje Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću – okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu* (Samobor: Meridijani, 2005); Ivica Golec, *Povijest grada Petrinje: 1240. – 1592. – 2014.* (Petrinja; Sisak: Matica hrvatska; Družba „Brača hrvatskoga zmaja”, 2014), 56-82. O Varaždinu i Varaždinskom generalatu u sklopu Vojne krajine vidi niz izložaka u: Fedor Moačanin, Mirko Valentić, *Vojna krajina u Hrvatskoj. U povodu stote godišnjice pripojenja Vojne krajine Civilnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1981).

⁶ Zlatko Kudelić, *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, 1611. – 1755.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007); Fedor Moačanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, prir. Nataša Štefanec (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2016), 39-50; Nada Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću* (Beograd: Nolit, 1976), 156-162 i *passim*.

⁷ Filip Hren, „Hrvatski staleži i Vojna krajina u Tridesetogodišnjem ratu” (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017); Damir Stanić, *Tko su bili ti „strašni Hrvati”? Katalog izložbe = Who were those „terrible Croats”? Exhibition Catalogue* (Štrigova: Hrvatski državni arhiv, 2018).

Izvori

Arhivi u Beču, Grazu i Zagrebu čuvaju obilje neistražene građe. Za potrebe rekonstruiranja ustroja Slavonske i petrinjske krajine u ovom radu najviše ću koristiti *muster liste* ili poimenične registre svih plaćenih vojnika Slavonske i petrinjske krajine. Sačuvanih registara nema mnogo. Oni cjeloviti, koje se može koristiti za analizu, izrađeni su tijekom smotri vojske 1630., 1644., 1651. i 1678. godine. Čuvaju se u Štajerskom zemaljskom arhivu. Svaka lista ima oko 350-400 stranica, obično uvezanih u knjigu. Liste detaljno popisuju svu stajaću, plaćenu vojsku Slavonske i petrinjske krajine. Nude precizan uvid u strukturu i ustroj toga dijela Krajine u 17. stoljeću.⁸ Liste su povjesničari do sada sporadično koristili.⁹

Slavonska krajina, Slavonska i petrinjska krajina ili Varaždinski generalat?

Slavonski krajiški odsjek sredinom 16. stoljeća službeno se nazivalo „Štajerska i slavonska krajina” (*Stayerische vnnnd Winndische Grännize*), a od 1560-ih prevladalo je ime „Slavonska krajina” (*Windische Grenze*). Povjesničari koji se bave 16. stoljećem uglavnom koriste termin Slavonska krajina, a oni koji se bave 17. stoljećem preferiraju naziv Varaždinski generalat. Potonji naziv proistječe iz terminologije 18. stoljeća, odnosno iz činjenice da se pred Bečki rat glavnoga zapovjednika Slavonske i petrinjske krajine počelo službeno nazivati i *General Obrist* ili *General*.¹⁰ Korištenje termina Varaždinski generalat dijelom je i praktične naravi. Tijekom 18. stoljeća ustrojena je „nova” Slavonska granica ili Slavonska krajina uz Savu, pa se rezerviranjem pridjeva „slavonski” za područje istočno od Ilove izbjegavalo poistovjećivanje s ovom „starom” Slavonskom krajinom, koja se u 16. i 17. stoljeću prostirala zapadno od Ilove te uključivala Zagreb i Varaždin.

⁸ Austrija (dalje: AT) – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (dalje: StLA) – Laa. A., Antiquum, XIV, Militaria (dalje: Militaria) – Sch. 48, 1577/2, 1577-VIII-24, Warasdin (dalje: ML 1577); AT-StLA-Militaria-Sch. 162, 1630/1, No. 28 (dalje: ML 1630); AT-StLA-Militaria-Sch. 175, 1644, No. 1103 (dalje: ML 1644); AT-StLA-Militaria-Sch. 191, 1651/2, No. 1097 (dalje: ML 1651), No. 1097, No. 1104, No. 1127; AT-StLA-Militaria – Sch. 254, 1678/1, No. 1102, 1r-173r (dalje: ML 1678), No. 1108.

⁹ Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I: *Rana krajiška društva, 1545. – 1754.* (Zagreb: Naprijed, 1997), 78-88 i *passim*; Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 127-134 i *passim*; Nataša Štefanec, „Demographic Changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia (c. 1570-1640)”, u: *Das Osmanische Reich und die Habsburger Monarchie in der Neuzeit*, ur. Marlene Kurz et. al. (Wien; München: R. Oldenbourg Verlag, 2005), 551-578; Nataša Štefanec, *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici* (Zagreb: Srednja Europa, 2011), *passim*; Hrvoje Petrić, „Popisi vojske u Bjelovaru (1630. – 1678.)”, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 5 (2012): 1-19.

¹⁰ O vojnokrajiškoj terminologiji, posebno s obzirom na genezu činova i njihovo moguće prevođenje, vidi: Zoltán Péter Bagi, „Elveszve a fogalmak tengerében” („Izgubljeni u terminologiji”), *Györi Tanulmányok* 40 (2019): 39-67.

Dodatno, termin Varaždinski generalat automatski je implicirao da je sjedište stožera bilo u Varaždinu. Unatoč praktičnosti, ističem da analizirane muster liste i dokumenti iz većega dijela 17. stoljeća ne koriste termin Varaždinski generalat. Štoviše, dosljedno se koristi termin *Windische vnd Pettrinianische Gräniz*. Dakle, taj se dio Vojne krajine većim dijelom 17. stoljeća nazivao Slavonska i petrinjska krajina, što je u domaćoj literaturi uglavnom ne(pre)poznato.¹¹ Smatram da bi bilo dobro da se taj izvorni naziv usvoji kao standardni za 17. stoljeće, a da se termin Varaždinski generalat koristi za razdoblje 18. i 19. stoljeća. Korištenjem odgovarajućih termina automatski bi se impliciralo i razdoblje, što smatram dobrim tehničkim rješenjem. Usto bi se čitatelje poticalo da kompleksnije percipiraju pojam Slavonije nego što je to slučaj danas, kada se Slavonijom smatra samo istočni dio Hrvatske, premda se Slavonija u 16. stoljeću prostirala duboko u Gorski kotar, a u 17. i 18. stoljeću odnosila na današnju središnju Hrvatsku.

Razvoj Slavonske krajine

Slavonsku se krajinu počelo sustavno uređivati pod Hansom Ungnadom, koji je netom prije Hansa Lenkovića obnašao službu vrhovnoga zapovjednika carske vojske u Hrvatskoj i Slavoniji (1540. – 1544.; 1552. – 1556.). U Ungnadovo vrijeme utvrđivani su Varaždin, Koprivnica, Križevci, Ivanić i Zagreb (Grič), a 1570-ih planirana su ulaganja u Cirkvenu, važnu utvrdu za koju se u Grazu kraće vrijeme smatralo da ima potencijal postati sjedištem kapetanije na Slavonskoj krajini. Uz elementarne popravke te izgradnju ograda i zidova, utvrdama su dodavani veći ili manji moderni bastionski elementi. Unatoč nekim pretpostavkama da su kapetanije na Slavonskoj krajini formirane i ranije¹², vojni registri i proračuni svjedoče da su ondje službeno formirane tek 1578., kada je znatno povećan broj djelatnih utvrda, a većina plaćene vojske prebačena je na stalni boravak u utvrde te joj se više nije dopuštalo nekontrolirano boraviti „na terenu i po šumama”. Središta kapetanija na Slavonskoj krajini, oko kojih se okupljalo više utvrda, bili su Koprivnica, Križevci i Ivanić. Raznovrsni dokumenti svjedoče da je i Đurđevac tada imao kapetana, ali s nešto nižim ovlastima nego što su ih imali kapetani koji su kontrolirali više utvrda. Tu je posebnu poziciju Đurđevac zadržao i kasnije.¹³ Na slavonskom je dijelu Krajine od 1554. do 1580-ih bilo angažirano i plaćano od oko 1234 (1554. godine) do najviše 3000 plaćenih vojnika (1578. godine 2916; 1579. godine 3022; 1580. godine 2260). Brojke svjedoče o trendu porasta stajace, plaćene vojske i sve većim ulaganjima staleža Unutrašnje Austrije, prije

¹¹ U mađarskoj se historiografiji pojam koristi u novije vrijeme. Vidi: Ferenc Vég, „Stájerhon védelmében: A szlávón-petrinjai végvidék – magyar szemmel” („Braneci Štajersku. Slavonska i petrinjska krajina u 17. stoljeću iz ugarske perspektive”), *Pontes* 3 (2020): 69-93.

¹² Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995), 155-156.

¹³ Štefanec, *Država ili ne*, 405-409 i *passim*.

svoga Štajerske, u utvrđivanje te važne tampon-zone spram Osmanlija. Na Štajerskoj i slavonskoj krajini 1559. godine bilo je angažirano 1000 haramija i 900 konjanika. Među pješacima Slavonske krajine daleko je najviše bilo slavonskih haramija, ali se 1560-ih počelo angažirati i po nekoliko stotina elitnih njemačkih pješaka, krajem 1570-ih čak 400-550. Među konjanicima su prevladavali husari, uglavnom slavenskih imena i prezimena, najčešće na čelu s domaćim plemićima. Godine 1578. plaćalo se i 200 arkebuzira (1579. godine 250; 1580. godine 50), elitnih konjanika uglavnom njemačkih prezimena, raspoređenih po kapetanijskim središtima.¹⁴ U 1570-ima broj plaćenih vojnika dosegnuo je vrhunac, a zatim je varirao ovisno o mogućnostima i potrebama.

Prema muster listi iz 1577., koja precizno prenosi stanje na terenu, na Slavonskoj krajini funkcioniralo je samo deset utvrda (Varaždin, Koprivnica, Đurđevac, Križevci, Ivanić, Zagreb, Bisag, Sveti Križ, Topolovac, Novigrad). Većina plaćene vojske bila je još uvijek raštrkana i stanovala je izvan utvrda. Lista spominje i Sisak, ali samo kao mjesto u kojem je smješten puškar na plaći, tako da kaptolsku utvrdu Sisak ipak ne ubrajamo među utvrde Slavonske krajine.¹⁵ Nakon velike reorganizacije 1578. broj utvrda povećan je na 24 (dijelom i upotrebom crkava kao zidanih objekata). Uvedene su i kapetanije, kako slijedi:

1. Varaždin, stožer i sjedište glavnoga zapovjednika Slavonske krajine
2. Koprivnička kapetanija (Drnje, Đelekovac, Novigrad, Đurđevac, Topolovac, prazna crkva između Koprivnice i Topolovca, Apatovac, Ludbreg)
3. Križevačka kapetanija (Cirkvena, Sv. Petar, Sv. Juraj, Glogovnica, Sv. Ivan, Toplice, Remetinec, Gradec)
4. Ivanička kapetanija (Kloštar Ivanić, Sveti Križ, Gofnec)
5. Zagreb, izvan kapetanija.¹⁶

Idealno zamišljena mreža utvrda nije bila fiksna i besprijeckorno održavana, ali je uglavnom opstala do optimizacije sustava nakon Žitvatoročkoga mira (1606.).

¹⁴ Detaljne tablice s podacima u: Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 82-83; Štefanec, *Država ili ne*, 467-468, 488-492, 497-498. Vidi i: Petar Hegedić et al., „Popis isplata vojsci u Hrvatskoj i Slavonskoj krajini u listopadu i studenome 1556., prema dvama registrima: prilog istraživanju rane faze vojno-krajiške povijesti”, *Radovi. Zavod za hrvatsku povijest* 51 (2019), br. 2: 362-367. Niz kvantitativnih podataka u: Kruhek, *Krajiške utvrde*, 155 i *passim*. Tablice za Hrvatsku krajinu u: Sanja Lazanin, Nataša Štefanec, „Habsburg Military Conscription and Changing Realities of the Triplex Confinium (16th-18th Centuries)”, u: *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, ur. Drago Roksanđić i Nataša Štefanec (Budimpešta: CEU History Department, 2000), 107-116.

¹⁵ AT-StLA-Militaria-ML 1577. Treba spomenuti da je sredinom 17. stoljeća aktualizirano pitanje pripajanja utvrde Sisak Slavonskoj i petrinjskoj krajini, posebno uslijed težnji sisačkih podložnika da postanu vojnici u Petrinjskoj kapetaniji. Vojne vlasti u nekoliko su navrata pokušale preuzeti utvrdu, ali su trajno preuzimanje spriječili Sabor i Zagrebački kaptol, pa analizirane muster liste Sisak ne spominju. Vidi: Golec, *Povijest grada Petrinje*, 71-73.

¹⁶ Štefanec, *Država ili ne*, 407-408, 491-492, 497-498; Milan Kruhek, „Izgradnja obrambenog sustava Slavonske granice u tijeku 16. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 11 (1992), br. 11: 25-27.

Teritorijalni ustroj Slavonske i petrinjske krajine

Nakon Dugoga ili Sisačkoga rata (1593. – 1606.), zvanog još i Petnaestogodišnji rat (1591. – 1606.), habsburške snage prešle su rijeku Česmu i vratile dio teritorija. Slavonska je krajina djelimice reorganizirana. S jedne strane, na prostor Slavonskoga Kraljevstva oko Koprivnice, Križevaca i Ivanića planski su preseljene veće skupine vlaščkoga stanovništva s osmanskoga krajišta. Prema Kaseru, preseljeno je oko 10 000 Vlaha, najvećim dijelom od 1597. do 1600. godine. Dio Vlaha dobio je status seljaka-vojnika te im je svakodnevni život od 1630. bio reguliran aktom koji se nazivao *Statuta Valachorum*. Dio tih novodošlih Vlaha ušao je u plaćene postrojbe te je smješten i u nove utvrde diljem Slavonske krajine, najviše na prostoru oko rijeke Česme, a dio se odlično etablirao, poput Pejašinića. U isto vrijeme iz upotrebe su izbačene neke od utvrda u zaleđu zapadno od Koprivnice i Križevaca.¹⁷

S druge strane, postignute su važne pobjede oko Siska i Petrinje. Krajem ljeta 1595. zauzeta je Petrinja, čiji je kapetan postao Daniel Frankol, do 1599. godine. Isprva je odluke o obnovi utvrde, kao i gradnji nove utvrde na drugoj obali Kupe te držanju vojnika u utvrdi, donosio Sabor. Budući da hrvatsko-slavonski staleži nisu imali novca za financiranje Petrinje, nadvojvoda Ferdinand i austrijski staleži uskoro su počeli davati pomoć za popravke, gradnju mosta na Kupi i uzdržavanje posade. Frankol je molio nadvojvodu da se vojvodama s posadom od 150 haramija zabrani napuštati utvrdu te da se poboljšaju artiljerija i naoružanje. Do 1615. izmijenilo se još nekoliko, dijelom „njemačkih”, odnosno austrijskih, zapovjednika, a zatim su zapovjedništvo nad Petrinjskom natkapetanijom preuzeli članovi obitelji Erdődy (do 1734. godine). Za potrebe obrane oni su koristili i svoje podanike (đumlije) te kmetove iz Posavine i Turopolja. U petrinjskim je postrojbama i zbog toga prevladavalo domaće stanovništvo. Smatra se da je Petrinja ušla u sastav Slavonske krajine već početkom 17. stoljeća, kad je postalo očito da domaći staleži neće imati snage za njezino održavanje.¹⁸ To je vjerojatno i točno, ali budući da u muster listi „Slavonske i petrinjske krajine” iz 1630. nemamo popisane petrinjsku posadu, a Petrinja se, sudeći već i po nazivu, očito smatrala dijelom toga odsjeka Krajine, može se zasad pretpostaviti da je određeno vrijeme trajala prijelazna faza. Austrijski su staleži vjerojatno financirali većinu petrinjskih potreba, ali petrinjska posada neko vrijeme nije bila dio službene muster liste. U muster listi iz 1644. trupe u Petrinji pomno su specificirane, a Petrinja izrijeком ima status natkapetanije (*Oberhauptmanschaft*). U Petrinju su, pored 151 „njemačkog” pješaka i 90 haramija, smješteni i velik stožer te jak arsenal.

¹⁷ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 89-111. O naseljavanju i novim utverdama: Štefanec, „Demographic Changes”, 551-578; Petrić, *Pogranična društva*, 170-194; Ivić, *Migracije Srba u Slavoniju*, 18-26.

¹⁸ Golec, *Povijest grada Petrinje*, 56-57, 65-73; Moačanin, Valentić, *Vojna krajina*, 21; Milan Kruhek, „Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI i XVII stoljeća”, u: *Vojna krajina: povijesni pregled – historiografija – rasprave*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: SNL, 1984), 215-257.

Na temelju zasad raspoloživih izvora, Petrinja je počela biti sustavno popisivana kao sjedište natkapetanije na Slavonskoj i petrinjskoj krajini između 1630. i 1644. godine.¹⁹ Važan dio toga odsjeka Krajine ostala je do sredine 18. stoljeća, kada je postala sjedište Druge banske pukovnije i Banske krajine.

Dakle, nakon što se Slavonska krajina teritorijalno pomaknula na istok i prešla rijeku Česmu, teritorijalno je revidiran prostorni obuhvat Slavonske i petrinjske krajine. Oslobođanje Petrinje i veće naseljavanje Vlaha, posebno oko Česme, omogućilo je aktiviranje novih utvrda i njihovo integriranje u (nat)kapetanijski sustav. Stožer i sjedište pukovnika ostali su u Varaždinu, tri su kapetanije uzdignute u rang natkapetanija (Koprivnica, Križevci, Ivanić), a Đurđevac je službeno postao sjedište kapetanije. Same natkapetanije ili velike kapetanije, prema podacima kojima zasad raspoložemo, vjerojatno su stvorene 1612./1613. godine. Još 1612. u krajiškoj se korespondenciji referira na kapetanije (primjer kapetana Senja), a u ožujku 1613. glavni zapovjednik Krajine Trauttmannsdorff spominje *Oberhauptmanschaft Creuz*, nakon čega se u korespondenciji često referira na natkapetane, od Senja do Drave.²⁰ Točan datum i okolnosti te promjene treba još istražiti, ali muster liste od 1630. do 1678. i bez toga nam omogućuju preciznu rekonstrukciju mreže utvrda i nadležnosti Slavonske i petrinjske krajine, kako slijedi:

1. Varaždin (sjedište stožera, vojnoga suda, njemačke garde i elitne čete slavonskih haramija)
2. Natkapetanija Križevci (utvrde Topolovac, Rovišće, Bjelovar, Svibovec, Sv. Ivan, Cirkvena, Začasna/Čazma, Gradec i Toplice)
3. Natkapetanija Koprivnica (utvrde Drnje, Sigetec, Prodavić, Novigrad i Ludbreg)
4. Natkapetanija Ivanić (utvrde Sveti Križ i Nadražica)
5. Natkapetanija Petrinja (posada popisana u muster listi iz 1644.)
6. Kapetanija Đurđevac.²¹

Dakle, Slavonsku i petrinjsku krajinu tijekom većega dijela 17. stoljeća činila je fiksna mreža od 22 utvrde, s jasno uspostavljenim hijerarhijama. Struktura utvrda nije se mijenjala jer na tom području u 17. stoljeću nije bilo većih okršaja s Osmanlijama i promjena granica. Kapilarno naseljavanje vlaščkoga stanovništva nastavilo se, no uglavnom ih se regrutiralo kao seljake-vojnike plaćane zemljom,

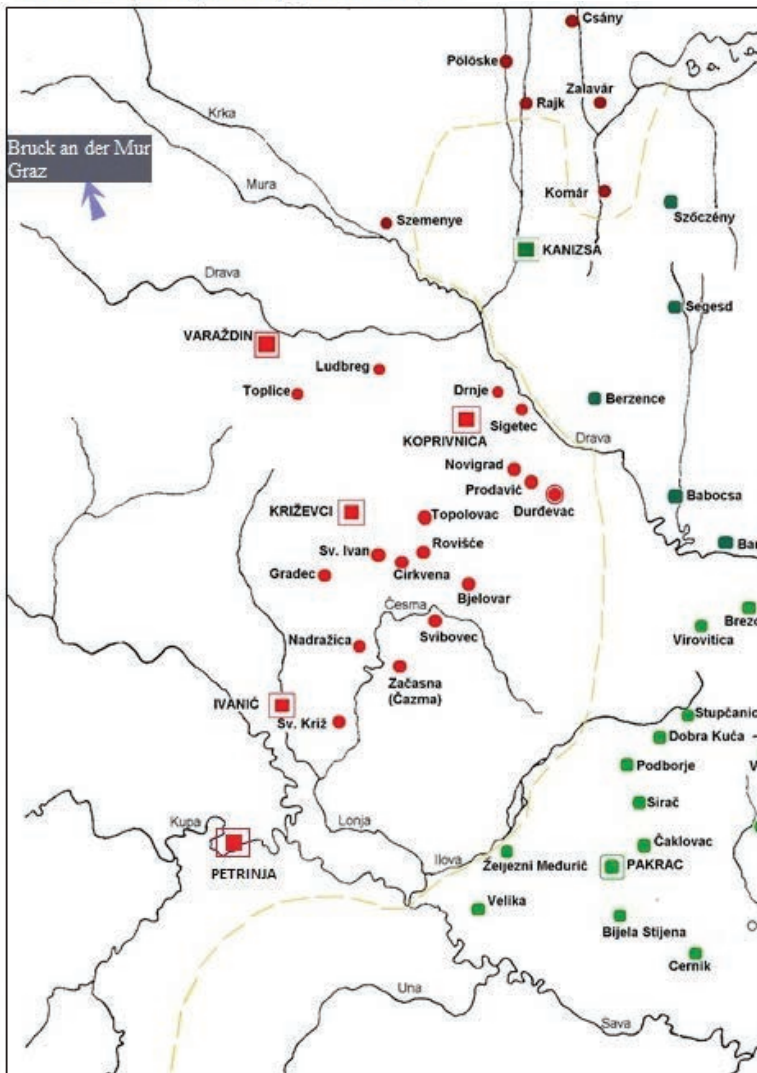
¹⁹ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644.

²⁰ Radoslav Lopašić, ur., *Spomenici hrvatske Krajine*, knj. 2: *Od godine 1610. do 1693.* (Zagreb: JAZU, 1885), 4-48. Za podatke prije 1613. vidi: Radoslav Lopašić, ur., *Spomenici hrvatske Krajine*, knj. 1: *Od godine 1479. do 1610.* (Zagreb: JAZU, 1884), 203-390. Petrić konstatira da se u sastavu „natkapetanije” Koprivnica nalaze utvrde Koprivnica, Novigrad, Ludbreg, Virje (Prodavić) i Drnje. Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 128. S obzirom na rečeno, ipak ostaje istražiti kad je točno došlo do promjene upravne strukture.

²¹ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678. Prema izvorima iz 1601. i 1603.

pa oni nisu mijenjali strukturu utvrda. Glede broja i strukture plaćene vojske, veći dio 17. stoljeća zadržan je *status quo* koji je Dvorsko ratno vijeće u Grazu smatralo optimalnim. Krajinu se i u 17. stoljeću nastavilo financirati uglavnom sredstvima staleža Unutrašnje Austrije, posebno Štajerske, što se odražavalo i u zapovjednoj strukturi.²²

Slavonska i petrinjska krajina u 17. stoljeću

Izradila Nataša Štefanec

Slika 1. Slavonska i petrinjska krajina od Kupe do Drave 1644. godine²³

²² Više o održavanju i financiranju Slavonske i petrinjske krajine u 17. stoljeću u: Végh, „Stájerhön védelmében”, 69-93.

²³ Karta iz: Štefanec, „Demographic Changes”, 553.

Uprava i brojno stanje vojske Slavonske i petrinjske krajine

Glavni stožer

U Varaždinu je stolovao glavni zapovjednik Slavonske i petrinjske krajine, a tu je bio smješten i glavni stožer toga krajiškog odsjeka, koji detaljno opisuje „Prvi list” svake muster liste. Službeni popisi vojske iz 1630., 1644. i 1651. glavnoga zapovjednika službeno nazivaju *Herr Obrist*, što su stariji autori poput Radoslava Lopašića prevodili terminom general, iako je funkciju vojnokrajiškoga generala u 16. stoljeću dugo obnašao nadvojvoda.²⁴ Prema kraju stoljeća, točnije u muster listi iz 1678., službeno se spominje termin *Herr General Obrist* ili *Generall*, a termin general se oko sredine 17. stoljeća uvodi i u dnevnoj prepisci vojnih vlasti na krajiškim odsjecima od mora do sjeverne Ugarske. Ipak, budući da muster liste kao službeni izvori većim dijelom 17. stoljeća koriste termin *Herr Obrist* i referiraju se na Slavonsku i petrinjsku krajinu kao na regimentu, čin vrhovnoga stožernog časnika jednoga odsjeka Krajine prevodit ću zasad kao pukovnik.²⁵ Mjesečna plaća pukovnika u 17. stoljeću bila je ista kao u drugoj polovini 16. stoljeća, visokih 300 guldena (f²⁶) mjesečno.²⁷ Pukovnik je pri ruci imao stožer, koji se nije bitno mijenjao tijekom 17. stoljeća, što olakšava praćenje upravne strukture ovoga dijela Krajine. Stožer je činilo šesnaest elitnih pješaka, koji su kao vrsta tjelesne garde morali stalno biti na raspolaganju pukovniku – na dvanaest *Teutsche Plätz* trošilo se 90 f mjesečno, a na četiri slobodna pješaka (*Gefreite*) 61 f mjesečno. Za obavještajni aparat (*Khundschaften*) bilo je određeno 111 f mjesečno. U stožeru su se nalazili vojni kapelan i vojni liječnik (*Feldwundtarzt*) s mjesečnim plaćama od po 20 f te povjerenik za smotru vojske (*Musterschreiber*), plaćan 38 f mjesečno.

²⁴ Pri prevođenju termina za ovaj članak posebno su pomogle dvije studije: Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997), 332-335; Sanja Lazanin, *Slika drugoga i pismo o sebi. Grof Josip Rabatta (1661. – 1731.) o Hrvatskoj i sebi* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 136-140, 155-157. O razvoju termina *Generalobrist*, *Obrist*, *Oberhauptmann*, *Hauptmann*, *Leutnant* i *Burggraf* na mađarskim krajinama od 16. stoljeća svakako vidi: Bagi, „Elveszve a fogalmak tengerében”, 39-46. Iz Bagijeve članka jasno je da je teško držati se jednoznačnih termina za sva razdoblja i dijelove Vojne krajine te da prije svega treba imati na umu povijesni kontekst i razumjeti konkretne ovlasti pojedinoga zapovjednika.

²⁵ Treba imati na umu da se obuhvat djelatnosti pukovnika i generala od 16. do 18. stoljeća razlikuje. General je u 16. stoljeću upravljao nad više krajiških odsjeka, a prema kraju 17. stoljeća počinje se taj termin službeno upotrebljavati za glavnoga zapovjednika jednoga krajiškog odsjeka, sve češće nazivanog i generalat. Pukovnik je većim dijelom 17. stoljeća upravljao cijelim krajiškim odsjekom, a u 18. stoljeću, kad su odsjeci ili generalati sustavno podijeljeni na više pukovnija ili regimenti, djelokrug ovlasti pukovnika počeo se odnositi samo na pukovniju, odnosno dio krajiškoga odsjeka.

²⁶ Jedan rajnski gulden (f) imao je 60 krajcara (kr).

²⁷ Komparativni podaci iz 16. stoljeća: Štefanec, *Država ili ne*, 373, 378.

Regimenta je u okviru stožera imala i poveće sudsko tijelo (*Gerichtsstaat*), koje su činili predsjednik pukovnijskoga suda (*Regiments Schultheiß*) s plaćom od 30 f i niz stožernih sudskih prisežnika (*Stab Gerichts Geschworne*), među kojima su bili:

- pukovnijski tamničar (*Regiments Profosß*) s plaćom od 19 f mjesečno
- *Stabhalter*, 12 f
- *Regiments Freyman*, 12 f
- sudski pisar (*Gerichtsschreiber*), 8 f
- sudski narednik (*Gerichtswäbel*), 6 f
- tri sudska prisežnika bez označene funkcije (*Gerichtsgeschworne*), 6 f svaki
- sudski službenik (*Regiments Diener*), 5 f.²⁸

Ukupno se na opisani stožer ili „Prvi list” trošilo 750 f mjesečno. Uz varaždinski stožer vezivalo se i poštansku službu te nekoliko elitnih jedinica: pedeset arkebutzira pod izravnim zapovjedništvom pukovnika, varaždinsku „njemačku” gardu od 27 ljudi na čelu s *Burggrafom* te četrnaest slavonskih haramija, također smještenih u Varaždinu.

Poštanska služba sastojala se od dvadeset poštanskih konja raspoređenih na postajama od Krajine do Graza. Glavni je zapovjednik svakodnevne vijesti s Krajinne sabirao kod sebe i poštom odašiljao prema Dvorskom ratnom vijeću u Grazu i Beču. S ukupno 160 f mjesečno, plaćani su sljedeći konji: dva u Grazu, dva u Wildonu, dva u Ehrenhausenu, dva u Mariboru, tri u Ptuju, tri u Varaždinu, dva u Krapini, dva u Bistrici ob Sotli i dva u Zagrebu.²⁹

Jedinica arkebutzira bit će razmotrena dalje, u poglavlju o rodovima vojske. Posada Varaždina sastojala se pak od elitne jedinice koju je činilo 28 dominantno austrijskih vojnika (*Teutsche*). Na čelu jedinice od 16. stoljeća bio je *Burggraf*³⁰, ranije čest zapovjednik posada u krajiškim utvrdama, koji je u 17. stoljeću opstao tek u Varaždinu i Začasni. Varaždinski *Burggraf* plaćan je 20 f mjesečno, a pomagali su mu momak (*Junge*) s plaćom od 4 f te dva pripadnika tjelesne straže

²⁸ Podaci o stožeru u 17. stoljeću: AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

²⁹ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678. Podaci za duže razdoblje u: Andrej Hozjan, *Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske: postanak i djelatnost vojnokrajiškog poštanskog sustava na području između Kupe i Mure do 1606. godine* (Zagreb: HAZU; FF Press, 2017).

³⁰ Termin *Burggraf* neću prevoditi jer nemamo odgovarajućega termina. Kao što raspravlja i Bagi, mađarski termin *porkoláb/porkulab* nije primjeren, a srednjovjekovni termin kaštelan (*castellanus*), uz zapovjednika utvrde posade (na što se ovdje misli), obično podrazumijeva i šire administrativne ovlasti, pa također ne odražava precizno ovlasti ovoga čina. Bagi, „Elveszve a fogalmak tengerében”, 45-46.

(*Leibschuzen*) plaćana 12 f mjesečno. Varaždinski stražmeštar (*Wachtmeister*) s plaćom od 12 f također je imao momka (4 f), a u zapovjedništvu varaždinske utvrde ili dvorca služili su i jedan vojni pisar (*Veldtschreiber*) te jedan ili dva bubnjara (*Drummelschlager*), katkad bubnjar i piskač (*Pfeiffer*), s plaćama od 6 f mjesečno. „Njemačku” četvu od 28 ljudi upotpunjavali su pješaci s modernim puškama, četiri slobodna pješaka ili frajta (*Gefreite*) plaćana 8 f te petnaestak strijelaca (*Schützen*) plaćanih 4-6 f. Sudeći prema listi iz 1630., među strijelcima su se nalazili vojnici specijalizirani za obrte: krojač (*Schneider*), nekoliko postolara (*Schuesster*) i bačvar (*Pündter*). Posadu Varaždina činilo je i četrnaest slavonskih haramija (3 f) s dva desetnika (*Rottmeister*) plaćana 5 f. Ukupno je posada od 42 vojnika plaćana 210 f mjesečno, od čega njemačka garda 164 f.³¹

Uz neke spomenute službe muster liste donose imena i prezimena obnašatelja, a uz neke ne. Ipak, većina navedenih imena i prezimena, osim haramija, bila su njemačka. Primjerice, jedina iznimka u samom stožeru bio je Juriza Lorenz, *Regimentsprofoß*³² 1678. godine. Vojne vlasti pridržavale su se čvrsta i izričita stava Dvorskoga ratnog vijeća u Grazu, oblikovanog još u 16. stoljeću, da sve važnije službe na Krajini, kao i elitne jedinice, trebaju zaposjedati unutrašnjoaustrijski plemići i zemljani (*Landleute*) te njihova djeca budući da oni većim dijelom financiraju troškove Krajine.³³ Primjena toga načela u praksi rezultirala je brojnim potešćicama hrvatskih, slavonskih i ugarskih staleža, ali i krajišnika slavonskoga porijekla. Primjerice, u slučaju mirovnoga ugovora u Beču (1606.), Hrvatsko-slavonski sabor i ugarski staleži tražili su da „Nijemce” na zapovjednim mjestima zamijene domaći ljudi, što je izazvalo veliko protivljenje staleža Unutrašnje Austrije.³⁴ Karl Kaser ističe da je „njemačka” vojska na Krajini ulazila u brakove s lokalnim ženama, čime se postupno razvodnjavala etnička dominacija „Nijemaca”, odnosno Austrijanaca, što se dijelom odražavalo i na imena i prezimena djece koja su nasljeđivala položaje.³⁵ Iz izvora doznajemo da su vojne vlasti pokušale regulirati taj proces. Godine 1678. u prilogu muster liste, u instrukciji za popisivače, stoji da u tjelesnoj gardi pukovnika (*Leibcompagnia*) ne može biti nikakvih drugih „nacionalnosti” osim „njemačke” i da treba ispitati ima li u jedinici Slavonaca ili Hrvata, ili čak Francuza, te, ako ih ima, ove ispisati i namjesto njih uzeti djecu austrijskih plemića (*Adeliche*

³¹ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

³² AT-StLA-Militaria-ML 1678.

³³ Štefanec, *Država ili ne*, 376-381.

³⁴ Regina Pörtlner, *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580-1630* (Oxford: Clarendon Press, 2001), 130-132; Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, vol. I-II (Beč: Verlag Carl Uberreuter, 2004), I, 146-147, II, 78-79, 115.

³⁵ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 87. Vidi i: Lazanin, Štefanec, „Habsburg Military Conscription”, 99-100.

Landtkhinder).³⁶ Sve u svemu, žalbe Hrvatsko-slavonskoga sabora i staleža upućivane u 17. i 18. stoljeću nisu dale mnogo rezultata jer su glavni financijeri Vojne krajine željeli u svojim rukama zadržati upravu njome.

Stožeri natkapetanija i kapetanije

Strukturu uprave i brojnost vojske na Slavonskoj i petrinjskoj krajini moguće je pregledno prikazati u nizu tablica koje slijede. Navedeni podaci vrijede za veći dio 17. stoljeća, a manja odstupanja od pravila istaknuta su u tekstu ili bilješkama.³⁷

Iz tablica je očito da je struktura stožera u sjedištima natkapetanija i kapetanije imala brojne zajedničke parametre. Razlike od jedne do druge natkapetanije/kapetanije očitovale su se u broju časnika i vojnika te manjim dijelom u njihovim plaćama, što je ovisilo o komparativnoj važnosti (nat)kapetanije u sustavu. Natkapetan i njegov zamjenik, natporučnik, uz visoku plaću imali su pravo i na tjelesnu stražu (*Leibschutzen*), momka (*Junge*) i znatan dodatak za smještaj i održavanje konja. I dio podoficira imao je pravo na pomoćnika, odnosno momka. Među natkapetanijskim središtima najveći i najskuplji stožer imala je Petrinja, a potom redom Koprivnica, Križevci, Ivanić i Đurđevac.

³⁶ Instrukcija za povjerenike za muštranje u prilogu muster liste: AT-StLAMilitaria, 1678/1, Sch. 254, Instruction.

³⁷ Termini u tablicama 1-5 navedeni su prema muster listi iz 1651., ali pisanje termina nije dosljedno od liste do liste, pa čak ni unutar jedne liste. Muster lista iz 1630. upućuje na nešto drugačiji smještaj mušketira te u manjim pojedinostima odstupa od ostale tri liste. Važnije iznimke bit će apostrofirane u tekstu.

Tablica 1. Ustroj Koprivničke natkapetanije prema muster listama iz 1630., 1644., 1651. i 1678.³⁸

	Čin/sluzba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika		
Koprivnica, stožer	Natkapetan (<i>Oberhauptman</i>), 50 f	1.172 f	„Nijemci”: 173		
	Posilni (<i>Aufwarter</i>), 14 f				
	Tri člana tjelesne straže (<i>Leibschutzen</i>), svaki po 6 f				
	Momak (<i>Junge</i>), 4 f				
	Kuhar (<i>Koch</i>), 11 f				
	Troškovi za štalu, 40 f				
	Natporučnik (<i>Leitenandt</i>), 20 f				
	Dva člana tjelesne straže, svaki po 5 f				
	Troškovi za štalu, 10 f				
	Kapelan, franjevac, 16 f				
	Momak, 4 f				
	Svećenik u Prodaviću, 6 f				
	Vojni pisar, 18 f				
	Stražmeštar, 14 f				
Momak, 4 f					
Zastavnik strijelaca (<i>Schützenfendrich</i>), 10 f	276 f	Haramije: 254 Vojvodstava: 11			
Momak, 4 f					
Narednik (<i>Bäbl, Webel</i>), 13 f					
Furir, konačar (<i>Fourier</i>), 10 f					
Vojni ranarnik (<i>Veldtscherer</i>), 11 f					
Momak, 4 f					
Dva bubnjara (1678. četiri, jedan po 5 f), 8 f svaki					
Koprivnica, „njemački” pješaci			Oko 15 slobodnih pješaka (<i>Gefreite</i>), 7-12 f		
Oko 21 mušketicar (<i>Muscattierer</i>), pješaci, 6-8 f					
Oko 112 strijelaca; 19-20 ih je plaćano 6 f, 8-9 po 4 f, a ostali 5 f					
Koprivnica			75 haramija, četiri čete (18 + 19 + 19 + 19)	100 f 30 kr	Husari: 100
Drnje			29 haramija	171 f	
Sigetec			29 haramija	174 f	
Prodavić			48 haramija, dvije čete (24 + 24)	85 f 30 kr	
Novigrad	49 haramija, dvije čete (24 + 25)	466 f			
Ludbreg	24 haramije	30 kr			
	100 husara, dvije čete (50 + 50)				
UKUPNO: KOPRIVNIČKA NATKAPETANIJA		2.545 f 30 kr	527 vojnika		

³⁸ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678. Vidi i: Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 129-134, posebno 133.

Tablica 2. Ustroj Križevačke natkapetanije prema muster listama iz 1630., 1644., 1651. i 1678.³⁹

	Čin/sluzba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
Križevci, stožer	Natkapetan, 50 f	722 f	„Nijemci“: 90 ⁴⁰
	Posilni, 14 f		
	Tri člana tjelesne straže, svaki po 6 f		
	Momak, 4 f		
	Kuhar, 11 f		
	Troškovi za štalu, 40 f		
	Natporučnik, 20 f		
	Dva člana tjelesne straže, svaki po 5 f		
	Troškovi za štalu, 10 f		
	Zastavnik (<i>Fendrich</i>), 10 f		
	Tjelesna straža, 5 f		
	Momak, 4 f		
	Kapelan, 16 f		
	Momak, 4 f		
	Vojni pisar, 18 f		
Stražmeštar, 14 f			
Momak, 4 f			
Vozar (<i>Führer</i>), 15 f			
Vojni ranarnik, 11 f			
Momak, 4 f			
Tamničar poručnik (<i>Prouoßen Leitenandt</i>), 10 f ⁴¹			
Bubnjar, 8 f			
Bubnjar ili piskač (<i>Pfeiffer</i>), 8 f			
Križevci, „njemački” pješaci	8 slobodnih pješaka, 7-14 f		
	46 strijelaca, tri po 7 f, četiri po 6 f, ostali po 5 f (jedan <i>Vhrrichter</i> ili satničar naveden na kraju sve četiri liste plaćan je 1 f)		
Začasna/ Čazma	14 njemačkih pješaka, 5-6 f		

³⁹ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁴⁰ Na listi iz 1630. popisana su samo 32 strijelca, ali se računalo da jedinica („njemački” pješaci sa stožerom) ipak ima ukupno 90 „Nijemaca”. Također, iz liste sastavljene 1678. jasno je da su neka mjesta otkazivana (Cassirt/Cassiert), a neka bila rezervirana za djecu bivših vojnika (Khinder Plaz). U svakom slučaju, vojne su vlasti tijekom 17. stoljeća obračunavale plaće za ukupno 90 Nijemaca u Križevačkoj natkapetaniji, a količina realno popisanih vojnika u natkapetaniji uglavnom se podudarala s tim brojem.

⁴¹ U ostalim natkapetanijama iskazivao se među Gefreyte.

	Čin/sluzba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
Križevci	67 haramija, dvije čete (33 + 34)	228 f	Haramije: 394 ⁴² Vojvodstava: 14 (dvije utvrde nemaju vojvode)
Topolovac	24 haramije	85 f	
Rovišće	49 haramija, dvije čete (24 + 25)	173 f	
Bjelovar	78 haramija, tri čete (29 + 25 + 24)	273 f	
Svibovec	30 haramija	103 f	
Sv. Ivan	23 haramije	82 f	
Cirkvena	25 haramija	88 f	
Začasna	70 haramija, tri čete (23 + 24 + 23)	249 f	
Gradec	9 haramija	27 f 30 kr	
Toplice	19 haramija	59 f 30 kr	
	100 husara, dvije čete (50 + 50)	466 f	Husari: 100
UKUPNO: KRIŽEVAČKA NATKAPETANIJA		2.556 f	584 vojnika

Tablica 3. Ustroj Ivaničke natkapetanije prema muster listama iz 1630., 1644., 1651. i 1678.⁴³

	Čin/sluzba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
Ivanić, stožer	Natkapetan, 50 f	641 f	„Nijemci”: 80
	Posilni, 14 f		
	Tri člana tjelesne straže, svaki po 6 f		
	Momak, 4 f		
	Kuhar, 11 f		
	Troškovi za štalu, 40 f		
	Natporučnik, 20 f		
	Dva člana tjelesne straže, svaki po 5 f		
	Troškovi za štalu, 10 f		
	Kapelan, 16 f		
	Momak, 4 f		
	Vojni pisar, 18 f		
	Stražmeštar, 14 f		
Momak, 4 f			
Vojni ranarnik, 11 f			
Momak, 4 f			
Bubnjar, 8 f			
Piskač (bubnjar samo 1678.), 8 f			
Ivanić, „Njemački” pješaci	10 slobodnih pješaka, 7-12 f		
	14 mušketira, trinaest po 7 f, jedan po 6 f		
	36 strijelaca, sedam po 6 f, jedan po 4 f, ostali po 5 f		

⁴² Samo lista iz 1630. iskazuje minimalne razlike u rasporedu haramija. Kasnije su liste ujednačene.

⁴³ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

	Čin/služba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
Ivanić	78 haramija, tri čete (25 + 26 + 27)	273 f	Haramije: 187
Sveti Križ	81 haramija, tri čete (27 + 27 + 27)	282 f	
Nadražica	28 haramija	97 f	Vojvodstava: 7
	50 husara	233 f	Husari: 50
UKUPNO: IVANIĆKA NATKAPETANIJA		1.526 f	317 vojnika

Tablica 4. Ustroj Petrinjske natkapetanije⁴⁴ prema muster listama iz 1644., 1651. i 1678.⁴⁵

	Čin/služba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
Petrinja, stožer	Natkapetan, 50 f	1.154 f ⁴⁶	„Nijemci“: 151
	Posilni, 14 f		
	Tri člana tjelesne straže, svaki po 6 f		
	Momak, 4 f		
	Kuhar, 11 f		
	Troškovi za štalu, 40 f		
	Natporučnik (<i>Leitenandt</i>), 20 f		
	Dva člana tjelesne straže, svaki po 5 f		
	Troškovi za štalu, 10 f		
	Zastavnik, 20 f		
	Član tjelesne garde, 6 f		
	Momak, 4 f		
	Kapelan, 16-17 f		
	Momak, 4 f		
	Vojni pisar, 20 f		
Stražmeštar, 14 f			
Momak, 4 f			
Vozar, 14 f			
Momak, 4 f			
Zastavnik strijelaca (<i>Schützenfendrich</i>), 10 f			
Momak, 4 f			
Narednik (<i>Gmeiner Wäbl</i>), 15 f			
Furir, konačar, 12 f			
Vojni ranarnik, 10 f			
Momak, 4 f			

⁴⁴ Muster lista iz 1630. nema popisane petrinjsku posadu, iako se krajinu i tada nazivalo Slavonskom i petrinjskom krajinom. Na ostalim se listama podaci za Petrinju podudaraju.

⁴⁵ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁴⁶ Dio novca natkapetan bi dobio za obavještajne aktivnosti (obično 12 f mjesečno), a ostatak ili višak dijelio bi među najzaslužnijima kao nagradu za dobru službu.

	Čin/služba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika
	Bubnjar, 9 f		
	Piskač (bubnjar samo 1678.), 9 f		
	Građevno osoblje (<i>Insignier</i> , 15 f; <i>Paupolirer</i> , 10 f), Logistika (<i>Prouiantdiener</i> , 10 f; <i>Prouiantd Bündtner</i> , 5 f; <i>Regimentsdiener</i> , 5 f)		
Petrinja, „njemački” pješaci	11-12 slobodnih pješaka, 8-12 f		
	52 mušketa, pet po 5 f, osam po 6 f, ostali po 7 f	313 f	Haramije: 90 Vojvodstva: 2
	54 strijelca, 4-6 f, jedna osoba 7 f		
Petrinja	90 haramija, dvije čete (44 + 46)		
UKUPNO: PETRINJSKA NATKAPETANIJA		1.467 f	241 vojnik

Tablica 5. Ustroj Đurđevačke kapetanije prema muster listama iz 1630., 1644., 1651. i 1678.⁴⁷

	Čin/služba/rod, mjesečna plaća	Mjesečno za plaće	Broj vojnika		
Đurđevac, stožer	Kapetan (<i>Hauptman</i>), 40 f Dva člana tjelesne straže, svaki po 6 f Dva trabanta, svaki po 8 f Kuhar, 9 f Momak, 4 f Troškovi za štalu, 25 f	305 f	„Nijemci”: 35		
	Poručnik, 20 f				
	Kapelan, 15 f				
	Vojni pisar, 14 f				
	Stražmeštar, 10 f				
	Vojni ranarnik, 11 f				
	Momak, 4 f				
	Bubnjar, 8 f				
Đurđevac, „njemački” pješaci	3 slobodna pješaka, svaki po 8 f ⁴⁸ 18 strijelaca, 5-6 f			312 f	Haramije: 91 Vojvod- stva: 3
Đurđevac	91 haramija, tri čete (31 + 30 + 30)				
UKUPNO: ĐURĐEVAČKA KAPETANIJA				617 f	126 vojnika

⁴⁷ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁴⁸ Godine 1644. popisana su četiri Gefreite, jedan s plaćom od 10 f i trojica s plaćom od 8 f.

Rodovi vojske na Slavonskoj i petrinjskoj krajini

Arkebuziri (pri glavnom stožeru)

Arkebuziri su bili najelitniji rod vojske na Krajini. U 17. stoljeću četom od pedeset arkebuzira zapovijedao je glavni zapovjednik Slavonske i petrinjske krajine, odnosno pukovnik. Ta jedinica zapravo je ostatak postrojbe od dvjesto arkebuzira uvedene 1577./1578., kad su tzv. zastave (*Fahne, Fendl*) od po pedeset arkebuzira smještene u glavne utvrde Slavonske krajine. Ti su skupi konjanici tijekom 16. i 17. stoljeća regrutirani isključivo među austrijskim i njemačkim plemstvom. U 16. stoljeću bili su opremljeni lakim oklopom te dugom i kratkom cijevi, dakle pištoljem i konjičkom arkebuzom. Imali su i zelene kaputiće (*griene röckhel*), dakle već su se zarana izdvajali vrstom uniforme. Manje plaćeni husari domaćega porijekla često su nastojali postići da ih se regrutira među arkebuzire, ali s ograničenim uspjehom.⁴⁹

U 17. stoljeću opstala je jedna zastava arkebuzira. Pukovnik ili glavni zapovjednik Slavonske i petrinjske krajine imao je dvanaest arkebuzira „pod svojim sedlom” (*vndter seinem Sattel*). To je značilo da za tih dvanaest ljudi izravno dobiva mjesečnu plaću, koju je mogao zadržati za sebe ili je mogao regrutirati sebi bliske, stvarne ljude.⁵⁰ Vojne su vlasti nastojale da se u jedinice vrbuje što više stvarnih ljudi, ali bilo je općepoznato da je broj vojnika u četi često virtualan te da je uzimanje ljudi pod svoje sedlo shvaćano kao beneficij koji proizlazi iz ranga i/ili plemićkoga statusa. Krajiški pukovnici često su imali najviši, grofovski plemićki status, a taj su beneficij koristili ne bi li ojačali svoju klijentelističku mrežu. Pod svoje sedlo pozivali bi mladiće iz bliskih, visokopozicioniranih obitelji, koje bi time zadužili i osnažili si društveni položaj. Slično su, u manjem omjeru, činili i niži časnici i dočasnici s pozicijama pod svojim sedlom, a praksa je u 16. i 17. stoljeću primjenjivana i u husarskim četama te među haramijskim vojvodama. Budući da su u muster listama imenom i prezimenom bili popisivani samo oni arkebuziri koji su osobno, odnosno pojedinačno regrutirani, uglavnom nemamo sustavne popise ljudi koji su služili pod nečijim sedlom. Iznimka je lista iz 1644., koja poimenično navodi dvanaest „stvarno služećih i plaćanih” arkebuzira glavnoga zapovjednika (*würklich dienendt vnd Besoldete Reütter*), redom članova iznimno uglednih, čak i magnatskih obitelji (zu Herberstein, von Saurau, von Pranckh itd.).⁵¹ Opisana praksa oslikava jak utjecaj privatnoga vojnog poduzet-

⁴⁹ Danijela Cofek, Nataša Štefanec, „Vojnokrajiške institucije u praksi: Slavonska krajina 1578. godine”, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 10 (2011), br. 19: 26-27, 38-39; Štefanec, *Država ili ne*, 385-391 (na temelju vojnoga proračuna: AT-OeStA/KA FA AFA HR, 1578-7-6, 1r-31r, posebno 13r, 15v).

⁵⁰ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁵¹ AT-StLA-Militaria-ML 1644.

ništva u krajiškoj vojsci, koji je počeo jenjavati tek sredinom 18. stoljeća ukidanjem privatnoga vlasništva, tzv. *Inhabera*, nad pukovnijama.⁵²

Četa arkebutzira imala je, osim kapetana, koji je u ovom slučaju bio pukovnik, i sljedeće časnike i dočasnike koji su, u skladu s visinom čina, imali pravo na nekoliko arkebutzira pod svojim sedlom, obično dva do četiri. Poručnik ili potkapetan (*Capitain Leitenandt*), koji je stvarno vodio jedinicu, imao je tijekom 17. stoljeća pravo na tri-četiri svoja arkebutzira, a kornet (*Cornet*) obično na tri.⁵³ Godine 1644. spominju se i dva kaplara (*Caprall*), a 1678. stražmeštri (*Wachtmeister*) s po dva arkebutzira pod svojim sedlom. U jedinici je bio i trubač (*Trometer*), a u drugoj polovini 17. stoljeća, s jačanjem vojničkoga drila, i jedan dobošar (*Herpaugger*).

Na tu najskuplju četvu trošilo se 700 f mjesečno. Samo jedna muster lista (1644.) nudi detaljniji uvid u raspored troškova, pa iz nje doznajemo da je poručnik imao 40 f mjesečnoga dodatka, dio časnika i dočasnika oko 6 f, a bubnjar (vjerojatno i srodne službe) 3 f dodatka. To bi značilo da su arkebutziri bili plaćeni oko 13 f mjesečno. Dakako, oni utjecajniiji zarađivali su dodatni novac i utjecaj preko plaća za osobe pod svojim sedlom. Arkebutziri su, zbog visoke plaće i konja za kojega se trebalo brinuti, obično držali i paža, odnosno slugu ili momka. I ta je pozicija u krajiškoj hijerarhiji služila za stvaranje klijentelističkih veza.⁵⁴ Proces asimilacije drugih etničkih skupina u „njemačke” rodove kod arkebutzira je, čini se, izostao. U tim su jedinicama čak i kasne 1678. imena i prezimena bila njemačka.

Husari

Slično sudbini arkebutzira, jedinice husara ili lakih konjanika bitno su smanjene u 17. stoljeću. U 1550-ima konjanici su na habsburškoj Hrvatskoj i Slavonskoj krajini činili 45-50% ukupne plaćene vojske. Broj konjanika u apsolutnom smislu postupno je padao sa 1045 husara 1556. godine na 900 husara 1559. godine te 540 konjanika raznih rodova (husari, njemačka konjica, arkebutziri) 1580. godine. Krajem 1570-ih veliki osmanski vojni potencijali⁵⁵ nagnali su Habsburgovce i

⁵² AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁵³ Termini se minimalno razlikuju od liste do liste. Ovdje su citirani prema: AT-StLA-Militaria-ML 1651.

⁵⁴ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁵⁵ Primjerice, prema špijunskim izvještajima iz 1577., Osmanlije su naspram Hrvatske krajine držali oko 500 plaćenih vojnika više, među kojima oko 36% konjanika (ukupno oko 3250 vojnika, od čega oko 1185 konjanika). Nataša Štefanec, „Osmanski zapovjednici i struktura osmanske i habsburške vojske na hrvatskom dijelu krajišta (prema špijunskim izvještajima iz 1570-ih)”, u: *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*, ur. Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak i Zorislav Horvat (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014), 218.

austrijske staleže na izradu dugoročnoga plana obrane Vojne krajine i osiguranje znatnih financijskih sredstava. Godine 1578. reformskim je odlukama regrutirano 450 husara i uvedeno 200 arkebuzira na Slavonsku krajinu, što se smatralo znatnim iskorakom.⁵⁶ Ipak, broj konjanika nastavio je opadati. Nezadrživ rast probojne snage i efikasnosti vatrenoga oružja utjecao je i na taktike krajiškoga ratovanja. Prednost je dana utvrđivanju gustoga lanca utvrda stalno posjednutih plaćenom vojskom i artiljerijom te regrutiranju kvalitetnih pješačkih jedinica naoružanih modernim vatrenim oružjem. U 17. stoljeću broj konjanika dodatno je smanjen, i arkebuzira i husara. Na Slavonskoj i petrinjskoj krajini husari su reducirani na 250 vojnika, što je sa 50 preostalih arkebuzira činilo ukupno 300 konjanika, odnosno niskih 16-18% u ukupnoj plaćenju vojsci tijekom 17. stoljeća.

Dijelom je to smanjenje bilo posljedica razvoja novoga oružja i spomenutih taktičkih odluka, a dijelom se željelo bolje kontrolirati domaće slavonsko i hrvatsko plemstvo koje je tradicionalno zapovijedalo tim jedinicama. Ugledniji domaći velikaši u 16. su stoljeću imali dovoljno utjecaja na Dvoru i u Dvorskom ratnom vijeću da dobiju zapovjedništvo nad husarskim jedinicama i beneficije koji uz to idu, posebno na Hrvatskoj krajini. Reduciranjem husara u 17. stoljeću njihov je utjecaj u krajiškoj vojsci smanjen, a dio jedinica preuzeli su i austrijski plemići (vidi prilog). Sami husari bili su i dalje uglavnom ljudi sa slavenskim, novoza-vjetnim imenima i prezimenima, dakle autohtono stanovništvo s kajkavskoga govornog područja. S odmicanjem 17. stoljeća među njima je zamjetno rastao udio ljudi s narodnim imenima i/ili prezimenima, karakterističnima za novo-došlu vlašku populaciju.

Plaće husara i zapovjednoga osoblja od 16. do 17. stoljeća nisu se bitno mijenjale, odnosno utvrđene su na donjim razinama, tradicionalno nižima od plaća „njemačkih” pješačkih rodova.⁵⁷ Tako je redovni husar i u 17. stoljeću bio plaćen 4 f mjesečno, a za tu je sumu trebao uzdržavati konja, imati pištolj ili dva, sablju, nož, koplje te buzdovan ili nadžak. Husari su obično nosili laki, reducirani oklop ili pancirnu košulju (veržnjaču) te šiljatu kacigu. Unatoč složenoj opremi i konju, plaćani su manje od treniranih, elitnih njemačkih pješaka sa skupim puškama. Dodatak za kapetana jedinice (*Hauptman*) zvao se stolni trošak (*Tafelgeld*) i iznosio je tradicionalnih 25 f. Osim toga, zastavnik (*Fendrich*) i trubač (*Trommeter*) u jedinici dobivali su dodatak na plaću od 4 f, takozvani *Übergeld*, a poručnik ili potkapetan, ovisno o natkapetaniji i razdoblju, imao je pravo na tri do šest ljudi pod svojim sedlom, dakle i na njihove plaće. Natkapetani Koprivničke i Križevačke natkapetanije uglavnom su ujedno bili i zapovjednici prve koprivničke i križevačke jedinice od pedeset husara, dok bi drugom četom zapovijedao zasebni kapetan, plemić koji je pod svoje sedlo dobivao deset konja u slučaju Ko-

⁵⁶ Podaci za 1579. i 1580. u: Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 82-83; podaci za 1577. i 1578. u: Štefanec, *Država ili ne*, 466-474, 488-492; podaci za 1556. u: Hegedić et al., „Popis isplata vojsci”, 351.

⁵⁷ Štefanec, *Država ili ne*, 373-374, 389-391.

privnice i 7-10 konja u slučaju Križevaca. Jedinicu od pedeset husara u Ivaničkoj natkapetaniji vodio je zasebni husarski kapetan, a natkapetan je u toj jedinici mogao držati nekoliko konja pod svojim sedlom (primjerice, tri konja 1630.).⁵⁸

Novi „njemački” rodovi vojske

Habsburgovci su uveli nekoliko novih rodova „njemačke” pješadije te tako znatno povećali broj plaćenih vojnika naoružanih modernim vatrenim oružjem. Novi rodovi odmijenili su jedan elitni pješački rod koji se u 16. stoljeću nazivao *Teutsche Knechte* (rjeđe se u 16. stoljeću javlja termin *Teutsche Schutzen* sa sličnom plaćom). *Teutsche Knechte* proizašli su iz poznatih *Landsknechte*, dobro uvježbanih, opremljenih i naoružanih plaćenika, među koje su tradicionalno uzimani ljudi s njemačkoga i švicarskoga područja. Njemački pješaci na Krajini regrutirani su uglavnom s austrijskoga prostora, a u skladu s opremom, oružjem i treningom plaćani su znatno više od domaćih, slavonskih haramija. Na Slavonskoj krajini 1577. godine bilo ih je oko 254 (sa stožerom), 1578. oko 410, 1579. oko 417, a 1580. godine oko 431.⁵⁹

Novi „njemački” pješački rodovi u 17. stoljeću bili su slobodni pješaci (*Gefreyte*, frajt)⁶⁰, strijelci (*Schützen*) i mušketeri (*Mußkuetierer*).⁶¹ U 17. stoljeću činili su znatne snage na Slavonskoj krajini, ukupno 405 (406) ljudi 1630. godine, ne brojeći glavni stožer, te 557 ljudi, ne brojeći glavni stožer, od 1644. do 1678. godine. S obzirom na to da je ukupni broj plaćenih postrojbi u 17. stoljeću smanjen za više od trećine, udio njemačkih pješaka u plaćenoj krajiškoj vojsci bitno je povećan, usto što je povećan i njihov apsolutni broj. Ti su novi „njemački” vojnici bili opremljeni i naoružani kvalitetnije i ujednačenije od haramija. Ponajprije, imali su bolje puške, koje su im bile glavno oružje. Običan slobodni pješak ili frajt bio je plaćen 8 f, običan mušketer 7 f, a običan strijelac 5 f. Plaće jasno upućuju na razlike u kvaliteti puške, opreme i treninga, kako među „njemačkim” jedinicama tako i u usporedbi s haramijama. Za spomenute rodove ne navode se formalni činovi, ali su vidljive razlike u plaćama unutar jedinice. Kod slobodnih se pješaka na zapovjednike, plaćene obično 12 f (iznimno 10 f), katkad referira kao na *Obri-*

⁵⁸ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678; Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 129-134.

⁵⁹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 82-83. O plaćama, naoružanju i broju „njemačkih” pješaka u 16. stoljeću vidi: Štefanec, *Država ili ne*, 373-374, 381, 489-493.

⁶⁰ U nedostatku boljšeg hrvatskog termina predlažem prijevod slobodni pješak, iako se u krajiškom žargonu koristio i pojam frajt. Radi se o terminu koji se javlja u Europi 16. stoljeća kao sinonim za *Landsknecht*. Zbog uvježbanosti i pouzdanosti dio njih nazivan je i *gefreyte Knechten*. Katkad su bili izuzeti od stražarenja, a upotrebljavalo ih se na opasnim dijelovima bojišta te u zahtjevnim akcijama. Visoko su vrednovani među pješačkim jedinicama po utreniranosti, hrabrosti i borbenosti. Ugled im je rastao, pa je u 18. stoljeću termin *Gefreite/Gefreiter* postao niži podoficirski čin, i to u raznim rodovima vojske.

⁶¹ Pisano prema muster listi iz 1678. godine: AT-StLA-Militaria-ML 1678.

ster bediente (vjerojatno kao osobe na raspolaganju pukovniku), a najčešće kao na kaplare (*Capral*, *Corporall*). Slobodni pješaci bili su daleko najbolje plaćeni u Petrinji, što znači da su tamo bili smješteni najbolji od njih.⁶²

Jedinice slobodnih pješaka, mušketira i strijelaca na Slavonskoj i petrinjskoj krajini bile su dominantno zaposjednute austrijskim plemstvom i ljudima porijeklom s austrijskoga prostora, dakle vojnicima s pretežno njemačkim imenima i prezimenima. Slobodni pješaci najviše su zadržali „njemački” karakter. Mušketiri smješteni u Koprivničkoj (oko 21), Ivaničkoj (14) i Petrinjskoj (52) natkapetaniji dominantno su zadržali njemačka imena i prezimena. Među strijelcima se, počevši od 1630., znalo naći najviše ljudi sa slavenskim imenima i prezimenima, posebno s odmicanjem stoljeća. Iako dublja analiza etničkoga sastava tek predstoji, očito je da je među petrinjskim „njemačkim” strijelcima, kojima su upravljali članovi obitelji Erdődy, bilo najviše slavenskih imena i prezimena, kao i među strijelcima Đurđevačke kapetanije (oko pola). Time se potvrđuje Kaserova teza o asimiliranju domaćega stanovništva među „njemačke” jedinice. U Koprivničkoj natkapetaniji, primjerice, strijelci sa slavenskim imenima i prezimenima navedeni su na kraju popisa strijelaca. Tako ih je 1651. i 1678. bilo desetak, često s pridjevkom harambaša i plaćom od samo 4 f. Računalo se da su privilegirani već i samim ulaskom u „njemačku” jedinicu. Lista Koprivničke natkapetanije iz 1678. otkriva nam još jednu specifičnost. Osim spomenutih slavenskih vojnika plaćenih 4 f, raštrkano među ostalih 112 strijelaca nalaze se bukači (*Lärmämächer*), dakle vojnici koji su bili zaduženi za uzbuđivanje: Paul Malcher u Drnju, Marthin Harduckh⁶³ u Prodaviću, Juriza Rodinkhouiz u Sigetcu i Marco Woritsch u Novigradu.⁶⁴

U Križevačkoj natkapetaniji opstala je i jedna specifična jedinica, tzv. *Teutsche Knechte* zvana *Satschasmer* ili *Satschäschmer Khnecht*, smještena u Začasni (Čazmi), preko Česme, na rubu osmanske granice. Činilo ju je četrnaest pješaka plaćenih 5-6 guldena, kojima je na čelu uvijek bio „njemački” *Burggraff* plaćan 20 f. Ta jedinica trebala je biti prva na braniku Slavonske i petrinjske krajine, zajedno s čak tri čete haramija. Tu „njemačku” jedinicu pretežno su činili ljudi sa slavenskim imenima, često vlaške provenijencije (Radanovići, Šušići itd.).⁶⁵

Valja konstatirati da su pješačke jedinice naoružane puškama iznimno važne u kontekstu analize teza o vojnoj revoluciji, odnosno uloge i važnosti vatrenoga

⁶² AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁶³ Doslovni prijepis. Možda zbog pisareve greške ne piše Hayduckh.

⁶⁴ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

⁶⁵ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

oružja na ugarskom prostoru.⁶⁶ Gábor Ágoston uvjerljivo je argumentirao da su Osmanlije bili nadmoćni u bitkama na europskom tlu upravo zbog sustavnoga ranog korištenja vatrenoga oružja i artiljerije, u čijoj su proizvodnji bili samodostatni. József Kelenik je pak u nizu članaka pokazao da je ugarsko ratište tijekom i nakon Dugoga rata sudjelovalo u svim važnim promjenama apostrofiranim u teorijama o vojnoj revoluciji na europskom tlu te čak prednjačilo u nekima od njih. Na Vojnoj je krajini od 16. do 17. stoljeća znatno povećana raspoloživost, primjena i važnost vatrenoga oružja te je porasla vrijednost utvrda bastionskoga tipa. To se sada može potvrditi i brojkama sa slavonskoga ratišta.⁶⁷

Haramije

Jedinice slavonskih haramija u 17. stoljeću bile su ustrojene slično kao i u 16. stoljeću. Iako je broj ljudi u jedinici i dalje varirao – u 17. stoljeću od 9 do 46 – unutarnja struktura ostala je čvrsta, a plaće standardizirane. Na čelu je bio vojvoda s plaćom od 13 rajnskih guldena mjesečno. Ispod njega nalazio se zastavnik (*Fendrich*) s plaćom od 4 f 30 kr. Zatim su slijedili desetnici (*Rottmeister*) plaćeni 3 f i 30 kr mjesečno. Na oko 20 haramija plaćalo se dva desetnika, na oko 32-33 haramije tri desetnika, a od 33-34 haramije po četiri desetnika. Redovni haramije imali su plaću od 3 f mjesečno. Iznimno, jedinicu od 9 haramija u Gradcu vodio je desetnik bez vojvode i zastavnika, a jedinicu od 19 haramija u Toplicama zastavnik s dva desetnika.⁶⁸ Haramije obično nisu imali oklop i posebnu zaštitu, a naoružani su bili mačem i primitivnijom vrstom puške.

Na Slavonskoj krajini bilo je 1426 haramija 1565. godine, 1315 haramija 1577., 1835 haramija reformske 1578., 1807 haramija 1579. i 1290 haramija 1580. godi-

⁶⁶ Geoffrey Parker, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988); Jeremy Black, *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550-1800* (London: Palgrave, 1991).

⁶⁷ Gábor Ágoston, „Empires and warfare in east-central Europe, 1550-1750: the Ottoman–Habsburg rivalry and military transformation”, u: *European Warfare 1350-1750*, ur. Frank Tallett i D. J. B. Trim (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 110-118, 126-130; Gábor Ágoston, „Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800”, *Journal of World History* 25 (2014), br. 1: 85-124; József Kelenik, „The Military Revolution in Hungary”, u: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, ur. Géza Dávid i Pál Fodor (Leiden; Boston; Köln: Brill, 2000), 117-159; József Kelenik, „A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában: A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenötéves háború éveiben” (Značaj malokalibarskog oružja u razvoju vojne revolucije: priroda naoružanja carsko-kraljevske vojske u Mađarskoj tijekom Petnaestogodišnjeg rata), *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991), br. 3: 80-122.

⁶⁸ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678. Plaće su se razlikovale jedino kod haramija u Petrinjskoj natkapetaniji. Većina haramija plaćana je standardnih 3 f mjesečno, ali se zastavnika, neke desetnike, a iznimno i obične haramije znalo plaćati 4 f mjesečno, a sporadično bi bio upisan i poneki harambaša s plaćom od 5 f mjesečno. To upućuje na meritokratski karakter tih plaća.

ne. Plaćani su više od ugarskih trabanata, a pojam slavonskoga haramije posebno je istican i označavao je solidno naoružanog i utreniranog pješaka (hrvatski haramija nije imao tu težinu).⁶⁹ Iako su ostali najbrojniji dio vojske, haramije su reducirani u 17. stoljeću. Godine 1630. bilo ih je ukupno 940, a od 1644. do 1678. godine 1030. Razliku čini 90 petrinjskih haramija koje se popisuje od 1644. godine. Izuzevši te nove petrinjske haramije, broj haramija u vojvodstvima i broj vojvodstava podudaran je u sve četiri muster liste.

Za Koprivničku natkapetaniju specifičan je bio *Schallmey* ili *Schallmeypfeiffer*, koji se javlja u svim jedinicama te natkapetanije, a plaćan je samo 30 kr mjesečno. Vjerojatno se nije radilo o profesionalnom piskaču nego o dječaku od kojega se nije očekivalo sudjelovanje u borbi, nego eventualno upozoravanje piskom ili frulicom. U čete haramija bili su pretežno, često i beziznimno, regrutirani ljudi sa slavenskim, eventualno mađarskim imenima i prezimenima. U Svetom Križu u Ivaničkoj natkapetaniji te u dijelovima Koprivničke natkapetanije (Novigrad) i Križevačke natkapetanije (Rovišće, Bjelovar, Sv. Ivan, Cirkvena, Svibovec, Gradec) bila je osjetna prisutnost imena i/ili prezimena vlaške provenijencije, naspram uobičajenih novozavjetnih imena autohtonoga stanovništva.⁷⁰

Artiljerija (topništvo)

Osmanlije su važnost artiljerije pokazali već u Bitci na Mohačkom polju 1526., kad su sa 240-300 topova pobijedili kršćansku vojsku s oko 85 topova.⁷¹ Habsburgovci su taj vid obrane počeli sustavno jačati od 1570-ih, kreiranjem mreže oružarnica. U 1570-ima na Slavonskoj krajini postojao je jedan oružar u Varaždinu koji je pod sobom imao trinaest puškara.⁷² Tijekom i nakon Dugoga rata uložena su dodatna sredstva u topništvo, pa je tako pojačana i artiljerijska postrojba na slavonskom dijelu Krajine. Ona se 1630. sastojala od 23 čovjeka. Do 1644. dodano je još ljudi, prije svega jačanjem oružarnice u Petrinji. Broj oružarskoga osoblja tako se u 17. stoljeću stabilizirao na 35, dakle višestruko je povećan. Oružarnica u Petrinji postala je najjača i najbolje opremljena, u skladu sa svojim statusom u blizini osmanske granice, kao što se može vidjeti iz sljedeće dvije tablice.

⁶⁹ Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 82-83; Štefanec, *Država ili ne*, 387-389, 488-492.

⁷⁰ Podaci iz: AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria, ML 1678. Analiza etničkoga sastava muster lista iz 1577. i 1630. s kartografskim prikazom u: Štefanec, „Demographic Changes”, 551-578.

⁷¹ Ágoston, „Empires and warfare”, 117.

⁷² Štefanec, *Država ili ne*, 488-492.

Tablica 6. Artiljerijsko osoblje Slavonske i petrinjske krajine 1630.⁷³

Varaždin	Koprivnica	Križevci	Ivanić	Đurđevac
Oružar, 28 f Momak, 6 f	Upravitelj oru- žarnice, 12 f	Upravitelj oru- žarnice, 11 f	Upravitelj oru- žarnice, 12 f	Upravitelj oru- žarnice, 12 f
Dva puškara, svaki po 9 f	Sedam puškara, dva po 10 f, pet po 9 f	Tri puškara, jedan po 9 f, dva po 8 f	Tri puškara, svaki po 8 f	Puškar, 10 f
Bravar, 8 f				

Tablica 7. Artiljerijsko osoblje Slavonske i petrinjske krajine 1644., 1651. i 1678.⁷⁴

Varaždin	Koprivnica	Križevci	Ivanić	Đurđevac	Petrinja
Oružar, 28 f	Upravitelj oružarnice, 12 f	Upravitelj oružarnice, 12 f	Upravitelj oružarnice, 12 f	Upravitelj oružarnice, 12 f	Upravitelj oru- žarnice, 18 f
Pomoćnik oružara, 9 f					Pomoćnik oru- žara, 10 f
Puškar, 9 f	Osam puš- kara, tri po 10 f, četiri po 9 f, jedan po 8 f	Tri puškara, svaki po 8 f	Tri puškara, svaki po 8 f	Puškar, 10 f	Sedam puškara, jedan po 12 f, jedan po 11 f, četiri po 10 f, jedan po 9 f
Bravar, 8 f					Bravar, 7 f
					Kolar, 7 f
					Kovač oružja, 7 f

Stanje u tablici 7 potpuno odražava 1651. godinu. Godine 1644. i 1678. posade i plaće u Križevcima, Ivaniću i Đurđevcu bile su iste, ali je osoblje između Varaždina, Koprivnice i Petrinje bilo manjim dijelom drugačije raspoređeno. Ipak, u sve tri godine u oružarnicama je služilo 35 dobro plaćenih ljudi, od kojih oko 90% s njemačkim imenima i prezimenima. Na postrojbu se mjesečno trošilo 352 f. Osim nabrojanih troškova, svake je godine bio osiguran novac za rukovatelje teškim bedemskim puškama (*Toppelhackhen Schützen*), zvanima dvostruke kukače ili bradatice – 35 f mjesečno za Slavonsku krajinu i 8 f mjesečno za Petrinju. Dakle, ukupno se na artiljerijsko osoblje i dodatke za tada važno obrambeno oružje kao što su bile bedemske puške trošilo 395 f mjesečno. Lista iz 1678. donosi i poimenične popise ljudi koji su rukovali bedemskim puškama, ali ovdje ću navesti samo brojke (Varaždin 1, Koprivnica 8, Đurđevac 4, Križevci 18, Ivanić 12, Petrinja 8). Naknada im je iznosila od 0,5 do 1 guldena mjesečno.

⁷³ AT-StLA-Militaria-ML 1630.

⁷⁴ AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678.

Ukupni broj plaćenih vojnika i ukupni troškovi Slavonske i petrinjske krajine

Godine 1630. na Slavonskoj i petrinjskoj krajini bilo je 23 vojnika u artiljerijskoj postrojbi, 405 (406) „njemačkih” vojnika, 940 haramija, 50 arkebuzira i 250 husara, što je činilo ukupno 1668 vojnika, odnosno 1703 vojnika sa stožerom glavnoga zapovjednika na „Prvom listu” (*Erstes Blatt*) i poštanskom službom (20 poštanskih službenika). Od 1644. do 1678. na Slavonskoj i petrinjskoj krajini na plaći je bilo 35 ljudi u artiljerijskoj postrojbi, 557 „njemačkih” vojnika, 1030 haramija, 50 arkebuzira i 250 husara, što je činilo ukupno 1922 vojnika, bez poštanske službe i tzv. Prvoga lista sa stožerom glavnoga zapovjednika / generala.⁷⁵

Brojčanu razliku između 1630. i ostalih godina čini posada Petrinje (151 „njemački” pješak, 90 haramija i 12 oružarskih namještenika), koja je popisana tek od 1644. godine. Ostaje istražiti koje je točno godine od 1630. do 1644. posada Petrinje stalno popisivana.

Godine 1630. za plaće se izdvajalo 113.514 rajnskih guldena godišnje. Od 1644. do 1678., a vjerojatno i do Bečkoga rata, mjesečno se za plaće izdvajalo 10.926 rajnskih guldena i 30 krajcara, što je činilo **godišnju sumu od 131.118 rajnskih guldena**. Ukupni troškovi Krajine bili su, dakako, bitno viši od izdataka za plaće. U njih u ovom članku nismo ulazili.

Poznato je u vojnokrajiškoj historiografiji da je dio plaća uvijek kasnio ili bio isplaćivan u zamjenskome materijalu, hrani, platnu i slično. Ipak, možemo zaključiti da su iznosi za financiranje toga dijela Krajine bitno smanjeni u odnosu na reformsku 1578., kada je za plaće na Slavonskoj krajini planirano oko 152.496 guldena. Suma od 131.118 guldena godišnje bila je prihvatljiva i realna za održavanje modernih i funkcionalnih jedinica, relativno dobro naoružanih vatrenim oružjem, koje više nisu toliko ovisile o godinama treninga s hladnim oružjem ili skupoj konjici. K tome, Vlasi naseljeni na dijelovima Krajine s obje strane Česme tijekom i nakon Dugoga rata dobili su status neplaćenih seljaka-vojnika, odnosno za vojnu službu nagrađivani su zemljom. Unatoč prigovorima slavonskih staleža, naselili su zemljište zapušteno od 1550-ih, a Habsburgovcima i austrijskim staležima omogućili da u 17. stoljeću za nešto više od trećine smanje broj plaćenih vojnika na tom dijelu Krajine – 1578. godine bio je projiciran na oko 2900 vojnika.⁷⁶

⁷⁵ Godine 1644. ukupno je iskazano 1920 vojnika jer je „njemačkih” pješaka bilo ukupno iskazano 555. AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; At-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678; Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 132.

⁷⁶ AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678; Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I, 84 i *passim*; Štefanec, *Država ili ne*, 207, 345-346, 491-492.

Zaključak

Stajaća, plaćena vojska Slavonske i petrinjske krajine (u literaturi nazivane Slavonska krajina i Varaždinski generalat) u 17. stoljeću doživjela je određene preinake u odnosu na 16. stoljeće. Smanjen je ukupni broj haramija, husara i arkebuzira s ciljem smanjivanja ukupnih troškova plaćene vojske. Reduciranje troškova bilo je izvedivo zbog jenjavanja sukoba s Osmanlijama i pojačanoga regrutiranja Vlaha, koje se kao seljake-vojnike plaćalo zemljom. Pojačane su „njemačke” pješačke postrojbe, koje su, uz jednu preostalu jedinicu *Teutsche Knechte* zvanu *Satschasmer Khnecht*, razvrstane u tri nova roda vojske naoružana modernim puškama – slobodne pješake (*Gefreyte*), strijelce (*Schützen*) i mušketire (*Mußkuetierer*). „Njemački” pješaci, pretežno ljudi s područja Unutrašnje Austrije, ostali su, uz arkebuzire, najbolje plaćeni vojnici na tom dijelu Krajine. Ojačane su i artiljerijske postrojbe. Većim dijelom 17. stoljeća na tom dijelu Krajine služila su 1922 plaćena vojnika, na čije se plaće trošilo 131.118 guldena godišnje. Glede teritorija, u odnosu na 16. stoljeće izbačene su iz upotrebe neke zapadnije utvrde, a u sustav uključene utvrde preko Česme. U dio utvrda, posebno onih novih, regrutirano je novo vlaško stanovništvo. Među plaćenu vojsku toga dijela Krajine ušla je posada utvrde u Petrinji, na čelu s članovima obitelji Erdődy, posjednuta „njemačkim” pješacima i haramijama te jakom artiljerijskom postrojbom. Jednom definirana i stabilizirana, struktura stožera i plaćene vojske nije se mijenjala veći dio 17. stoljeća.

Prilog. Časnici Slavonske i petrinjske krajine (1630., 1644., 1651. i 1678.)⁷⁷

SLAVONSKA I PETRINJSKA KRAJINA – PUKOVNIK (glavni zapovjednik)

1630.: Herr Obrist, Herr Sigmundt Friederich Graue von und zu Trautmannstorff

1644.: Herr Obrist, Herr Georg Ludwig Graue zu Schwarzenberg

1651.: Herr Obrist, Herr Walther Graue von Leßlie

1678.: Herr General Obrist, Herr Ludwig Radwig Graf de Souches

ARKEBUZIRI – POTKAPETAN (*Capitän Leitenandt*; funkciju kapetana obnaša pukovnik)

1630.: –

1644.: Hannß Otto Khochler zum Jochenstain⁷⁸

1651.: Eghard von Pichwiz

1678.: Ferdinand Rueff

VARAŽDIN – BURGGRAF

1630.: Hanß Mammitsch

1644.: Herr Hannß Wilhalbm der Jünger Freyherr zu Herberstain

1651.: Herr Hannß Christoph Wasserman

1678.: Herr Hannß Weykhardt Graf von Lamberg

KOPRIVNICA – NATKAPETAN I NATPORUČNIK (*Oberhauptman i Leutenandt*)

1630.: Herr Fridrich von Mörsperg Freyherr i Hanns Zinckh

1644.: Herr Ernreich Herr von Trauttmanstorff i Sigmundt Fridrich Igl

⁷⁷ Imena i plemićke titule transkribirani su doslovno: AT-StLA-Militaria-ML 1630; AT-StLA-Militaria-ML 1644; AT-StLA-Militaria-ML 1651; AT-StLA-Militaria-ML 1678. Napominjem da su pisari ista imena i prezimena, čak i na istoj stranici, znali pisati različito jer još nije bilo ustaljenih pravila. Također, u njemačkom se pismu „I” i „J” pišu potpuno isto, pa sam ta slova prepisivala u skladu s izgovorom, primjerice Ivan, Juriza itd. Analiza dijela muster liste iz 1577. i 1630. u: Štefanec, „Demographic Changes”, 568-577. Analiza koprivničkih zapovjednika u: Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću*, 135-140. Popis vojnika u Bjelovaru u: Petrić, „Popisi vojske u Bjelovaru”, 1-19.

⁷⁸ U izvorniku piše *Offo*, ali to je vjerojatno greška pisara.

1651.: Herr Ernreich Graue von Trauttmanstorff i Hannß Ferdinandt Spüz

1678.: Herr Ferdinandt Zehentner Freyherr i Ferdinandt von Löbenegg

KRIŽEVCI – NATKAPETAN I NATPORUČNIK (*Oberhauptman i Leutenandt*)

1630.: Herr Hanns Wilhelbm Gäller Freyherr i Georg Hainreich von Helfenberg

1644.: Herr Hannß Jacob Gäller Freyherr i Herr Caspar Stänkho Petschkhy

1651.: Herr Hannß Jacob Gäller Freyherr i Nicolaus Makar

1678.: Herr Graff Ferdinand Ernst Graff zu Trautmanstorff i Herr Wolff Sigmundt Prantner

IVANIĆ – NATKAPETAN I NATPORUČNIK (*Oberhauptman i Leutenandt*)

1630.: Herr Hannß Sigmundt von Eybißwaldt Freyherr⁷⁹ i Juriza Antonouitsch

1644.: Johann Weyghardt Vetter Freyherr i Adam Seyfridt Rämbschüssel

1651.: Herr Johan Weighardt Vetter Freyherr i Baldthasar Ridlegger

1678.: Herr Johann Rudolph Freyherr von Stadl i Johann Friderich de Marin

PETRINJA – NATKAPETAN I NATPORUČNIK (*Oberhauptman i Leutenandt*)

1630.: –

1644.: Herr Wolff Graue Erdödy i Herr Marx Reinprecht von Gleiniz

1651.: Herr Emericus Graue Erdeödy i Hannß Christoph Walther

1678.: Wolff Thomaß Graf Erdeody i Herr Carl Bernhardt von Sinersperg

ĐURĐEVAC – KAPETAN I PORUČNIK (*Hauptman i Leutenandt*)

1630.: Herr Ott Ehrnreich von Trautmannstorff⁸⁰, poručnik nije upisan imenom

1644.: Herr Georg Heinrich von Helffenberg i Mikhloß Mähär

1651.: Herr Adam Seyfridt Rämbschüssel i Wolff Fridrich Stübich

1678.: Herr Johann Max Graf von Thurn vnd Valsassina i Hannß Joachim Rämbschissl Freyherr

⁷⁹ Herr Oberhauptmann Herr Hanns Wilhalbm Gäller Freyherr služio je do kraja listopada, a od 1. studenog 1630. u službu je stupio Freyherr von Eybißwaldt.

⁸⁰ Hauptmann Herr Gregor Druschkhozy proglašen je mrtvim krajem siječnja, pa je umjesto njega od 1. travnja 1630. postavljen novi kapetan.

HUSARI – KAPETAN I PORUČNIK (*Hauptman* i *Leutenantd*)

Natkapetanija Koprivnica

1630.: Fridrich von Mörsperg Freyherr i Ladislaus Poeta; Sigmundt Kheglouitsch Freyherr i Ferenz Jelatschitsch⁸¹

1644.: Herr Ehrnreich Herr von Trauttmanstorff i Hannß Tergoutschitz; Herr Sigmundt Kegleuitsch Freyherr i poručnik Radeli (nema imena)

1651.: Herr Ernreich Graue von Trauttmanstorff i Hannß Tergoffschitsch; Herr Sigmundt Kegleuitsch Freyherr i poručnik Radel (nema imena)

1678.: Herr Ferdinandt Zehentner Freyherr i Franz Gottal; Herr Caspar Gottal i Stephann Gottal

Natkapetanija Križevci

1630.: Herr Hanns Wechsler Freyherr i Caspar Stanckhouazkha; Herr Hanns Dräschkhoutsch Freyherr i Peter Peruon

1644.: Herr Hannß Jacob Gäller Freyherr i Steffan Praschoschßky; Herr Johann Woykouitsch i Nicolauß Pattatitsch

1651.: Herr Hannß Jacob Galler i Istuan Preschozky; Johannes Voykouitsch i Sigmundt Gotal

1678.: Herr Ferdinandt Ernst Graff zu Trautmanstorff i Peter Gregorozi; Herr Stephann Tschikhullini i Franz Weygditsch

Natkapetanija Ivanić

1630.: Jankho Pätätschitsch i Gabor Gubaschozy

1644.: Herr Jänkho Pätätschitsch i Jurey Gerezi

1651.: Herr Allexander Mikullitsch Freyherr i Johannes Thomaschsitsch

1678.: Herr Stephan Orahozi Freyherr i Peter Hassanouitsch

„NJEMAČKI” PJEŠACI U ZAČASNI (ČAZMI) – *BURGGRAF*

1630.: Wolf Maurouitsch⁸²

1644.: Andre Häsibär

⁸¹ Kapetan *Herr Niclas Turozi Freyherr* proglašen je mrtvim krajem siječnja, pa je od 1. ožujka 1630. namješten Keglević. Nije mu jasno označen poručnik, ali prema broju konja to je vjerojatno bio Jelačić.

⁸² *Burggraff Khiliann Consual* proglašen je mrtvim krajem svibnja 1630., pa je od 1. srpnja namješten Maurović.

1651.: Andreaß Leystel

1678.: Hannß Andre Niderl

VOJVODE (*Voivoden*)

Natkapetanija Koprivnica

1630.: Martin Turtschäckh, Marco od Toppoloffza, Ibann Khrupitz, Andree Moyses (Koprivnica), Janusch Egidouitsch (Drnje), Juriza Rädinkhouitsch (Sigetec), Istockh Egidouitsch, Paul Khnesouitsch (Prodavić), Juritza Khottschännitsch, Berdia od Commarnize (Novigrad), Paul Tereschin (Ludbreg)

1644.: Radman od Poganiza, Andreas Moßburg, Iban Krupiz, Andre Moyses (Koprivnica), Juriza Egidouitsch (Drnje), Thomas Natolia (Sigetec), Michael Knesouitsch, Paull Knesouitsch (Prodavić), Iban Mattota, Millen Plauschitsch (Novigrad), Paull Tereschin (Ludbreg)

1651.: Poznan od Poganiza, Stoyan Ossaraz, Bärthelme Erbler, Andree Moyses (Koprivnica), Juriza Egidouitsch (Drnje), Thomaß Nattulia (Sigetec), Michal Knesouitsch, Hannß Puscbadia (Prodavić), Michael Haruadt, Ognan Micosinouitsch (Novigrad), Andre Moßburger (Ludbreg)

1678.: Osstoya Matthiasouitsch, Mlatran Andrascheuitsch, Nicolaus Natulia, Jurkho Mustaua (Koprivnica), Mathias Presekh (Drnje), Georg Khengl (Sigetec), Mattockh Tschorba, Dean Khreuzinouitsch (Prodavić), Juriza WENZE, Millotta Mikhasinouitsch (Novigrad), Andrasch WENZE (Ludbreg)

Natkapetanija Križevci

1630.: Marco Druschgeuitsch, Peter Teryäckh (Križevci), Prerad Radolouitsch (Topolovac), Comblen Nouakhouitsch, Wuiza Harambascha (Rovišće), Juratsch Dobrouoyeuitsch, Radmül Nouakhouitsch, Quoßdan Vsscockh (Bjelovar), Juriza Druschgeuitsch (Svibovec), Dimitter Pieschinouitsch⁸³ (Sv. Ivan), Ibann Pieschinouitsch (Cirkvena), Peter Pietschinouitsch, Stephann Sengian, Domian Dragolouitsch (Začasna), desetnik Micula Plauschitsch (Gradec), zastavnik Michäl Huss (Toplice)

1644.: Radouan Preradouitsch, Steffan Mallekh (Križevci), Jurey Fränkhouitsch (Topolovac), Jurey Piaschinouiz, Meda Turtschinouitsch (Rovišće), Jurätsch Dobroyeuitsch, Bläsch Piaschinovitsch, Dimitter Quaßdanouitsch (Bjelovar), Dimitter Radouanitsch (Svibovec), Dimitter Piaschinouitsch (Sv. Ivan), Jouan Quostadinouitsch (Cirkvena), Smolan Wutschitschouitsch, Vukh Dragouitsch,

⁸³ Vojvoda *Rayackh Fränischeuitsch* proglašen je mrtvim krajem travnja. Od 1. lipnja 1630. služi Pejašinović.

Dragitsch Bryitsch (Začasna), desetnik Micula Plauschitsch (Gradec), zastavnik Michael Huß (Toplice)

1651.: Radouan Preradouitsch, Steffan Mallekh (Križevci), Jurey Frankouitsch (Topolovac), Jurey Piaschinouiz, Medo Turtschinouitsch (Rovišće), Juratsch Dobrouoyeuitsch, Bläsch Piaschinouitsch, Dimitter Quoßdanouitsch (Bjelovar), Dimiter Radanouitsch (Svibovec), Dimitter Piaschinouitsch (Sv. Ivan), Wukosau Radoyewitsch (Cirkvena), Marco Frankouitsch, Vukh Drägouitsch, Dragitsch Bryitsch (Začasna), desetnik Petter Ostoytsch (Gradec), zastavnik Juriza Welickhi (Toplice)

1678.: Camblen Preradouitsch, Franz Friderich Wenger (Križevci), Ladislauß Foderози (Topolovac), Georg Foderози, Johann Peakhouitsch (Rovišće), Juratsch Hergouitsch, Gregor Scheit, Nouackh Iuanouitsch (Bjelovar), Jouan Wukhouitschkho (Svibovec), Nicola Goigouitsch (Sv. Ivan), Nicolauß Khunitsch (Cirkvena), Michel Piassinouitsch, Gergo Wutschetitsch, Woyäckh Stepitsch (Začasna), desetnik Michel Petrouitsch (Gradec), zastavnik Jurkho Horuath (Toplice)

Natkapetanija Ivanić

1630.: Matthe Warilitsch, Jurat Rayakhouitsch, Paul Wogdanouitsch (Ivanić), Marco Millascheuitsch, Pryo Millouitsch, Georg Maraukhouitsch (Sveti Križ), Juriza Pedekhouitsch (Nadražica)

1644.: Rayakh Podkouitsch, Thomaß Stoytsch, Ilia Wogdanouitsch (Ivanić), Marco Milloscheuitsch, Iban Radkhouitsch, Zwetkho Rayakhouitsch (Sveti Križ), Juriza Pedekhouitsch (Nadražica)

1651.: Rayackh Pedkouitsch, Paul Wucksan, Illia Wogdanouitsch (Ivanić), Marco Millascheuitsch, Zwetko Wuckhouitsch, Zwetkho Rayakeuitsch (Sveti Križ), Goyko Sladoyeuitsch (Nadražica)

1678.: Iuan Wüxan, Michel Perger, Thomasch Khunckh (Ivanić), Illia Rayakhouitsch, Jouan Souitsch, Hannß Georg Verderber (Sveti Križ), Nicolaß Thomaschitsch (Nadražica)

Natkapetanija Petrinja

1630.: –

1644.: Mathe Khreatschouitsch, Marthin Mrätschitsch

1651.: Jancko Iffschitsch, Martin Mayer

1678.: Pauo Petkhouitsch, Stephan Mayer

Kapetanija Đurđevac

1630.: Juriza Khosstitsch, Andreasch Mähär, Matthiasch Heyduckh

1644.: Märco Khostitsch, Juriza od Jurioffza, Andokh Khlemmer

1651.: Marco Kostisch, Stancko Osral, Androckh Klemmer

1678.: Juriza od Wobofza, Iuan Blasetitsch, Jacob od Juriefza

ORUŽAR (Zeugwart) – VARAŽDIN

1630.: Wolff Fridrich Paeon

1644.: Wolff Friderich Beon

1651.: Hannß Kersten

1678.: Johann Anthoni Zungge

UPRAVITELJ ORUŽARNICE (Zeugverwalter)

1630.: Matthes Schweinperger (Koprivnica), Hannß Sträkh (Križevci), Christoph Mayer (Ivanić), Georg Steyrer (Đurđevac)

1644.: Georg Mandukh (Koprivnica), Ludwig Dörnthaller (Križevci), Mathes Welle (Ivanić), Stänkho Serpäh (Đurđevac), Jacob Lederer (Petrinja)

1651.: Carl Leopoldt Porttenburger (Koprivnica), Mathes Albertin (Križevci), Mathes Welle (Ivanić), Hannß Reisinger (Đurđevac), Georg Malz (Petrinja)

1678.: Stephann Gilling (Koprivnica), Peter Neühauser (Križevci), Clement Holzer (Ivanić), Jacob Ibäntschouitsch (Đurđevac), Hannß Maydekh (Petrinja)

Neobjavljeni izvori

Austrija – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz – fond Laa. A., Antiquum, XIV – Sch. 48, 1577/2, 1577-VIII-24, Warasdin – (AT-StLA-Militaria, ML 1577).

Austrija – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz – fond Laa. A., Antiquum, XIV – Sch. 162, 1630/1, No. 28 (AT-StLA-Militaria-ML 1630).

Austrija – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz – fond Laa. A., Antiquum, XIV – Sch. 175, 1644, No. 1103 (AT-StLA-Militaria-ML 1644).

Austrija – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz – fond Laa. A., Antiquum, XIV – Sch. 191, 1651/2, No. 1097 (At-StLA-Militaria-ML 1651); vezani spisi: No. 1104, No. 1127.

Austrija – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz – fond Laa. A., Antiquum, XIV – Sch. 254, 1678/1, No. 1102, 1r-173r (AT-StLA-Militaria-ML 1678); vezani spisi: No. 1108, koncept iste liste br. 1102.

Objavljeni izvori i literatura

Ágoston, Gábor. „Empires and warfare in east-central Europe, 1550-1750: the Ottoman–Habsburg rivalry and military transformation”. U: *European Warfare 1350-1750*, uredili Frank Tallett i David J. B. Trim, 110-134. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Ágoston, Gábor. „Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800”. *Journal of World History* 25 (2014), br. 1: 85-124.

Bagi, Zoltán Péter. „Elveszve a fogalmak tengerében” (Izgubljeni u terminologiji). *Györi Tanulmányok* 40 (2019): 39-67.

Black, Jeremy. *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550-1800*. London: Palgrave, 1991.

Blažević, Zrinka, prir. i prev. *Statuta Valachorum. Prilozi za kritičko izdanje*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 1999.

Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne krajine, svezak 1*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.

Cofek, Danijela, Štefanec, Nataša. „Vojnokrajiške institucije u praksi: Slavonska krajina 1578. godine”. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 10 (2011), br. 19: 5-44.

Dabić, Vojin S. *Vojna krajina. Karlovački generalat, 1530-1746*. Beograd: Sveti arhijerejski sinod SPC, 2000.

Dávid, Géza; Fodor, Pál, ur. *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*. Leiden; Boston; Köln: Brill, 2000.

Durđev, Branislav; Grafenauer, Bogo; Tadić, Jorjo, ur. *Historija naroda Jugoslavije*, svezak II. Zagreb: Školska knjiga, 1959.

Golec, Ivica. *Povijest grada Petrinje: 1240. – 1592. – 2014*. Petrinja; Sisak: Matica hrvatska; Družba „Braća hrvatskoga zmaja”, 2014.

Hegedić, Petar; Jurković, Marta; Ostojčić, Nikola; Šimunjak, Filip. „Popis isplata vojsci u Hrvatskoj i Slavonskoj krajini u listopadu i studenome 1556., prema dvama registrima: prilog istraživanju rane faze vojnokrajiške povijesti”. *Radovi. Zavod za hrvatsku povijest* 51 (2019), br. 2: 345-375.

Hozjan, Andrej. *Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske: postanak i djelatnost vojnokrajiškog poštanskog sustava na području između Kupe i Mure do 1606. godine*. Zagreb: HAZU; FF Press, 2017.

Hren, Filip. „Hrvatski staleži i Vojna krajina u Tridesetogodišnjem ratu”. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017.

Ivić, Aleksa. *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stolecá*. Subotica: SKA, 1926.

Karbić, Marija; Kekez, Hrvoje; Novak, Ana; Horvat, Zorislav, ur. *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Kaser, Karl. *Slobodan seljak i vojnik, svezak I: Rana krajiška društva 1545. – 1754*. Zagreb: Naprijed, 1997.

Kelenik, József. „A kézi löfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában: A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben” (Značaj malokalibarskog oružja u razvoju vojne revolucije: priroda naoružanja carsko-kraljevske vojske u Mađarskoj tijekom Petnaestogodišnjeg rata). *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991), br. 3: 80-122.

Kelenik, József. „The Military Revolution in Hungary”. U: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, uredili Géza Dávid i Pál Fodor, 117-159. Leiden; Boston; Köln: Brill, 2000.

Klaić, Nada. *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*. Beograd: Nolit, 1976.

Kruhek, Milan. „Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI i XVII stoljeća”. U: *Vojna krajina: povijesni pregled – historiografija – rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 215-257. Zagreb: SNL, 1984.

Kruhek, Milan. „Izgradnja obrambenog sustava Slavonske granice u tijeku 16. stoljeća”. *Povijesni prilozi* 11 (1992), br. 11: 3-38.

Kruhek, Milan. „Ivanić Grad u sustavu slavonske granične obrane tijekom 16. i 17. stoljeća”. U: *900 godina Ivanicha. Zbornik*, uredio Božo Rudež, 250-274. Kloštar Ivanić; Ivanić Grad; Križ: Odbor za obilježavanje 900. obljetnice Ivanića, 1994.

Kruhek, Milan. *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995.

Kudelić, Zlatko. *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, 1611. – 1755*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.

Kurz, Marlene; **Scheutz**, Martin; **Vocelka**, Karl; **Winkelbauer**, Thomas, ur. *Das Osmanische Reich und die Habsburger Monarchie in der Neuzeit*. Wien; München: R. Oldenbourg Verlag, 2005.

Lazanin, Sanja. *Slika drugoga i pismo o sebi. Grof Josip Rabatta (1661. – 1731.) o Hrvatskoj i sebi*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Lazanin, Sanja; **Štefanec**, Nataša. „Habsburg Military Conscription and Changing Realities of the Triplex Confinium (16th-18th Centuries)”. U: *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, uredili Drago Roksandić i Nataša Štefanec, 91-116. Budimpešta: CEU History Department, 2000.

Lopašić, Radoslav. *Spomenici hrvatske Krajine*, knjiga 1: *Od godine 1479. do 1610*. Zagreb: JAZU, 1884.

Lopašić, Radoslav. *Spomenici hrvatske Krajine*, knjiga 2: *Od godine 1610. do 1693*. Zagreb: JAZU, 1885.

Mirdita, Zef. *Vlasi u historiografiji*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

Močanin, Fedor. „Masovno naseljavanje vlaha i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija”. U: *Historija naroda Jugoslavije*, svezak II, uredili Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer, Jorjo Tadić, 689-701. Zagreb: Školska knjiga, 1959.

Močanin, Fedor. *Radovi iz povijesti Vojne krajine*. Priredila Nataša Štefanec. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2016.

Močanin, Fedor; **Valentić**, Mirko. *Vojna krajina u Hrvatskoj. U povodu stote godišnjice pripojenja Vojne krajine Civilnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1981.

Močanin, Nenad. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2001.

Močanin, Nenad. *Town and Country on the Middle Danube, 1526-1690*. Leiden: Brill, 2006.

Pálffy, Géza. „A török elleni védelmi rendszer története a kezdetektől a XVIII. század elejéig” (Povijest protuosmanske obrane od početaka do ranog 18. stoljeća). *Történelmi Szemle* 38 (1996): 163-217.

Parker, Geoffrey. *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800.* Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Pavličević, Dragutin, ur. *Vojna krajina: povijesni pregled – historiografija – rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, 215-257. Zagreb: SNL, 1984.

Petrić, Hrvoje. *Koprivnica u 17. stoljeću – okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu.* Samobor: Meridijani, 2005.

Petrić, Hrvoje. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću.* Samobor; Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.

Petrić, Hrvoje. „Popisi vojske u Bjelovaru (1630. – 1678.)”. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 5 (2012): 1-19.

Pörtner, Regina. *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580-1630.* Oxford: Clarendon Press, 2001.

Roksandić, Drago. *Etnos, konfesija, tolerancija.* Zagreb: SKD Prosvjeta, 2004.

Roksandić, Drago; Štefanec, Nataša, ur. *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium.* Budimpešta: CEU History Department, 2000.

Rudež, Božo, ur. *900 godina Ivanicha. Zbornik.* Kloštar Ivanić; Ivanić Grad; Križ: Odbor za obilježavanje 900. obljetnice Ivanića, 1994.

Stanić, Damir. *Tko su bili ti „strašni Hrvati”? Katalog izložbe = Who were those „terrible Croats”? Exhibition Catalogue.* Štrigova: Hrvatski državni arhiv, 2018.

Štefanec, Nataša. „Demographic Changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia (c. 1570-1640)”. U: *Das Osmanische Reich und die Habsburger Monarchie in der Neuzeit*, uredili Marlene Kurz, Martin Scheutz, Karl Vocelka i Thomas Winkelbauer, 551-578. Wien; München: R. Oldenbourg Verlag, 2005.

Štefanec, Nataša. *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici.* Zagreb: Srednja Europa, 2011.

Štefanec, Nataša. „Osmanski zapovjednici i struktura osmanske i habsburške vojske na hrvatskom dijelu krajišta (prema špijunskim izvještajima iz 1570-ih)”. U: *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*, uredili Marija Karbić, Hrvoje Kekez, Ana Novak i Zorislav Horvat, 209-227. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

Tallett, Frank; Trim, David J. B., ur. *European Warfare 1350-1750.* Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Végh, Ferenc. „Stájerhon védelmében: A szlavón-petrinjai végvidék – magyar szemmel” (Braneci Štajersku. Slavonska i petrinjska krajina u 17. stoljeću iz ugarske perspektive). *Pontes* 3 (2020): 69-93.

Winkelbauer, Thomas. *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, volume I-II. Beč: Verlag Carl Ueberreuter, 2004.

*Nataša Štefanec**

The Slavonian and Petrinian Frontier (Varaždin Generalate) in the 17th Century: Territorial Structure, Administration, Number of Soldiers, and Military Branches

Summary

The paper presents the functioning of the Slavonian and Petrinian Frontier (also referred to as the Slavonian Frontier or Varaždin Generalate) in the 17th century: its administrative and territorial organization, branches of the standing army, its numbers, and the soldiers' ranks and salaries. The 17th century development is compared with the situation in the 16th century in order to make conclusions about the tendencies in tactics and strategies deployed by the Habsburg military in the Militärgrenze (Military Frontier).

Keywords: Military Frontier, Slavonian Frontier, Varaždin Generalate, Slavonian and Petrinian Frontier, 17th century, military history, military ranks, military branches

* Nataša Štefanec, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: nstefane@ffzg.hr